

Hittebarnets värld i 1700- och 1800-talets Europa – Findelhuset i S:t Petersburg och Finland

MAX ENGMAN

Huvudpersonen i Henry Fieldings *Tom Jones. A Foundling* (1749) gör en dramatisk entré i bokens tredje kapitel, barnet upphittas i sin blivande fosterfars säng "försjunket i djup och ljuv sömn". Mr Allworthy avser att ta hand om barnet, men hans hushållerska, som är rädd för att hennes husbonde skall bli misstänkt för att vara dess far, har andra planer:

... dessutom, varför skulle hans nåd sörja för den som socknen är skyldig att underhålla? För min egen del, om det vore en hederlig mans barn, sannerligen! – men för min egen del, det bjuder mig emot att vidröra dessa oäkta stackare, som jag icke ens vill betrakta som medmänniskor. Fy, som det stinker! Det luktar då icke som en kristen. Om jag finge vara så djärv att ge ett råd, så skulle jag vilja lägga det i en korg, som jag sedan skulle sätta framför kyrkvårdens dörr. Natten är vacker, endast litet regnig och blåsig; och om det bleve väl insvept och lagt i en varm korg, så vill jag våga två mot ett på att det får leva tills man finner det om morgonen. Men om det inte skulle leva, så har vi likväl fullgjort vår plikt att taga lämplig vård om det; och det är måhända bättre för sådana varelser att få dö i oskuldens tillstånd, än att växa upp och efterlikna sina mödrar; ty något annat kan man då icke vänta av dem.¹

Fielding var en alldeles för bra författare för att vara omedveten om saken, men det är ändå förbluffande hur mycket av hittebarnets världshistoria han lyckats få in på några rader. Han skildrar hur ett upphittat barn genom utsättning kunde göras till ett hittebarn, hur

¹ Cit. enligt *Historien om Tom Jones, ett hittebarn*, i övers. av Richard Hejll, Helsingfors 1925, s. 10–11.

det var skyddslöst, hur det automatiskt stämplades som oäkta, hur tanken att enligt urgammal sed placera det i kyrkans vård genast infann sig och hur nära till hands s.k. "änglamakeri" låg också i respektabla kretsar.

Vad var då ett hittebarn, vem födde dem, vem tog hand om dem, vad blev det av dem, hur såg deras värld ut? I det följande skall dessa frågor belysas med material från den på senare tid livaktiga forskningen rörande hittebarn i olika delar av Europa och fr.a. med tidigare oanvänt material rörande hittebarnshuset i S:t Petersburg och dess relationer till Finland, där huset 1840–1859 hade ett särskilt distrikt för fostermodrar.

Den tidigare forskningen tog i allmänhet fasta på att barnen upphittades, d.v.s. var hittebarn (trovatelli, enfants trouvés, Findelkinder, foundlings), och på anstalterna för att ta hand om dem. Under äldre tider torde en hel del av barnen faktiskt ha varit upphittade på gator, kyrktrappor eller motsvarande, medan det med framväxten av särskilda hittebarnshus snarast var fråga om att de inlämnades. Den modernare forskningen har ytterligare tagit fasta på att barnen före "upphittandet", hade utsatts, övergivits (espositi, enfants abandonés, Kindaussetzung, abandonage); man har sålunda undersökt barnens ursprung och mödrarnas motiv. Vidare har man intresserat sig för barnens överlevnadschanser och levnadslöpp samt hela den apparat som uppstod runt de stora hittebarnshusen. I denna uppsats är det de sistnämnda aspekterna som särskilt står i centrum.

Utsättning av nyfödda har förekommit i många kulturer, i vår kulturkrets är Moses det första kända hittebarnet, snart följd av bl.a. Oidipus och Romulus och Remus. Under antiken och under kristendomens inflytande vidtogs åtgärder för att reglera utsättningen så att barnen skulle kunna adopteras eller tas om hand av myndigheterna. Utsättning accepterades av kyrkan ifall den berodde på fattigdom eller oförmåga att ta hand om barnet och barnet överlämnades i kyrkans vård. Ur kyrkans omsorg om utsatta barn framväxte de första hittebarnshusen, som med tiden också började räknas som ett statsintresse.²

² För översikter över hittebarnsväsendets historia se Franz Hügel, *Die Findel-*

Le tour de l' Hospice des Enfants Trouvés rue d' Enfer, litograf av Granpré 1862 (Fuchs, s. 109).

Som den första inrättningen med de senare hittebarnshusens kännetecken räknas ofta det hus som biskop Datheus grundade i Milano 787. För kyrkans medel inköpte denne ett jordområde och uppförde där ett hus i vilket späda barn mottogs till fostring av anställda ammor. Vid åtta års ålder kunde de tas hand av andra eller läras ett yrke på anstaltens försorg.³ De följande hittebarnshusen inrättades

häuser und das Findelwesen Europa's, ihre Geschichte, Gesetzgebung, Verwaltung, Statistik und Reform, Wien 1863 och Richard Wawrinsky, *Om barnavården och särskildt fosterbarnsvården i äldre och nyare tid*, Stockholm 1896. John Eastbourne Boswell, 'Expositio and Oblatio. The Abandonment of Children and the Ancient and Medieval Family', *American Historical Review* 1984, s. 10–33. Enligt Boswell var utsättning (expositio) inte ett förtäckt barnamord, utan man räknade med att någon skulle ta hand om barnet.

³ Hügel, s. 213. Volker Hunecke, *Die Findelkinder von Mailand. Kindaussetzung und aussetzende Eltern vom 17. bis zum 19. Jahrhundert*, Industrielle Welt 44, Stuttgart 1987, s. 53–54.

först på 1000-talet och under följande århundrade uppfanns urtypen för den s.k. vridcylindern (torno, tour, ruota, Drehladen); barnet placerades i en anordning som vid en signal vreds så att det fördes in i huset utan att mottagarna såg den som lämnade in barnet. Forskande efter barnets föräldrar var förbjudet. Denna typ av hittebarnshus, underhållna av kyrkan eller av andliga ordnar, spreds under medeltiden i största delen av Europa. I Nordeuropa var det vanliga dock inrättningar som kombinerade vård av fattiga, sjuka och barn.

Denna skillnad accentuerades genom reformationen och inom hittebarnsväsendet talar man sålunda om det romanska/latinska eller katolska respektive det germanska eller protestantiska systemet. Det katolska följde i stora drag den modell som uppstod genom Datheus; den byggde på stora institutioner stödda av religiösa och municipala organisationer och av staten. Dessa tog, utan att ställa frågor rörande föräldrarna, emot barn som placerades hos ammor, oftast på landsbygden. De som överlevde återkom till hittebarnshuset för undervisning varefter de giftes bort, blev lärlingar, soldater och arbetare. I den romanska modellen gav mödrarna under nya tiden i praktiken sina barn till staten; i Ryssland och Finland kallades de också ofta kronans barn eller kronobarn, "ruununlapsia", i Frankrike efter revolutionen "enfants de la Patrie". Det romanska systemet var väl etablerat i medelhavsländerna samt i Frankrike och Österrike. Det första hittebarnshuset i Frankrike grundades 1180 i Montpellier, medan det stora Hôpital des Enfants Trouvés i Paris fick sin början 1638 genom Vincent de Paul, senare kanoniserad som hittebarnens skyddshelgon. Hittebarnshus grundades i Wien 1784 och i Prag 1789 på Josef II:s försorg, uttryckligen för att ta hand om oäkta barn. I Frankrike, Österrike och Ryssland kombinerades de stora hittebarnshusen vanligen med ett barnbördshus.⁴

Reformationen betonade personligt ansvar och familjens roll, medan kostnaderna för socialvården ålåg församlingarna. Undersökningar rörande faderskap till illegitima barn var tillåtet och påbjudet och föräldrarna förväntades ta hand om såväl ansvaret som kost-

⁴ Hunecke, passim. Rachel Ginnis Fuchs, *Abandoned Children. Foundlings and Child Welfare in Nineteenth Century France*, Albany 1984. C. Friedinger, *Denkschrift über die Wiener Gebär- und Findelanstalt*, Wien 1887. Hügel, s. 181–182, 205–206.

naderna för sina barn, också de oäkta; kyrkan saknade egna medel och staten var ovillig att träda till annat än i nödfall. Resultatet blev i allmänhet att större hittebarnhus inte grundades och att vården av föräldralösa barn sköttes lokalt.

Även om hittebarnshusen hade en lång historia är det egentligen perioden från mitten av 1700- till mitten av 1800-talet som kan betecknas som hittebarnshusens och vridcylinderns århundrade, då staten kom in i bilden i stor skala och då man i en anda av "kristlig merkantilism" samtidigt var angelägen om att främja folkökningen och om humanitära åtgärder. Hittebarnshuset i Paris utgör ett tidiga- re undantag, men i övrigt var det under denna period många hittebarnshus grundades och övergivandet av barn till hittebarnshusen växte enormt.⁵

Från dessa utgångspunkter fördes i Tyskland en diskussion om hittebarnshus som kulminerade på 1760-talet. Förespråkarna anförde argument som att straff ej räckte för att motverka barnamord av ogifta mödrar och att man därför behövde hittebarnshus där barn kunde inlämnas anonymt. Vidare pekade man på nyttan av den folkökning som skulle bli följden; den var nyttig för staten eller som Josef II konstaterade "Er könne Alle brauchen". Dessutom kunde staten utbilda dessa barn som den önskade, t.ex. till soldater eller manufaktur- arbetare och inplantera en god arbetsmoral i dem. Vidare anfördes humanitära argument, liksom även sådana som hade att göra med fattigvårdens differentiering (skiljande av fattiga från sjuka, barn från brottslingar). Motståndarna pekade åter på hittebarnshusens höga dödlighet och höga kostnader. Dessutom ansågs att hittebarnshusen uppmuntrade liderlighet och hotade familjen. Man befarade också att ifall de fattiga kunde göra sig av med sina barn skulle de inte ha något motiv för att arbeta. Vidare framfördes motsatta humanitära argument: familjen och moderskärleken var alltid bättre än det bästa hittebarnshus. Hittebarnshusen sågs som höjden av fransk omoral.

⁵ Jfr nedan samt Hunecke, s. 13–20. Carlo A. Corsin i, 'L'enfant trouvé: note de démographie différentielle', *Annales de démographie historique* 1983, s. 95–102 och Giovanna Da Molin, 'Les enfants abandonnés dans les villes italiennes aux XVIIIe et XIXe siècles', *ibid.*, s. 104–106. Jean-Claude Peyronnet, 'Les enfants abandonnés et leurs nourrices à Limoges au XVIIIe siècle', *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 1976, s. 419.

Slutresultatet blev att motståndarna segrade; den latinska modellen blev inte bestående i Tyskland.⁶

De brittiska öarna utgör intressanta undantag i fråga om den romanska och germanska modellen. De hittebarnshus med vridcylindrar som öppnades i Dublin 1730 (ursprungligen ett fattighus grundat 1703) och i Cork 1747 med stöd av irländska parlamentet och verkade i hundra år, var inte som man kunde vänta sig katolska institutioner, utan protestantiska som användes för att anglisera hittebarnen. I London grundades 1739 på initiativ av sjökaptenen Thomas Coram The London Foundling Hospital. Hittebarnshuset grundades enligt modell av ett aktiebolag byggt på välvilja från stadens högre skikt. Det blev en omedelbar framgång och fick motta en mängd donationer och mycket intresse från societeten och konstnärer; Hogarth skänkte tavlor, Händel komponerade husets hymn och ledde årliga uppföranden av "Messiah" i dess kapell. Hittebarnshuset upprätthölls av en fortfarande existerande stiftelse.⁷

I de nordiska länderna fanns olika anstalter för föräldralösa barn, men fränsett några korta experiment på 1750-talet, i Sverige av frimurarna, tillämpades inte det romanska systemet.⁸ I Finland uppträdde H.G. Porthan 1785 kraftfullt mot dem som förespråkade "på Parisiska sättet inrättade Hittebarns-Hus". I en lång lärd framställning bevisade han med argument och data från många håll, bl.a. tyska motståndare till hittebarnshus såsom A.L. Schlözer, att dylika inrättningar ingalunda räddade människoliv för staten, utan tvärtom ökade dödligheten och otukten, blev kostsamma och upplöste familjebanden. Det var alltså fråga om missriktad humanitet och om hittebarns-

⁶ Otto Ulbricht, 'The Debate about Foundling Hospitals in Enlightenment Germany: Infanticide, Illegitimacy, and Infant Mortality Rates', *Central European History* 1986, s. 211–236. Friedinger, s. 15.

⁷ Joseph Robins, *The Lost Children. A Study of Charity Children in Ireland, 1700–1900*, Dublin 1980, s. 10–59. Ruth Mc Clure, *Coram's Children. The London Foundling Hospital in the Eighteenth Century*, New Haven 1981.

⁸ Hügel, s. 53–54, 284–290. *Frimurare-Barnhuset i Göteborg till minne af 150-årig verksamhet (1756–1906)*, Göteborg 1906. Betr. Ehrensärds och frimurarnas barnhusprojekt i Helsingfors och på Sveaborg, vilka inte avsåg hittebarn, Panu Pulma, *Fattigvård i frihetstidens Finland. En undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle*, Historiallisia tutkimuksia 129, Helsingfors 1985, s. 133–145.

hus behövdes i de stora städerna var det fråga om ett nödvändigt ont som borde begränsas så mycket som möjligt. Hittebarnshus avvisades med likartade argument av W.G. Lagus och J.W. Rosenborg på 1850-talet.⁹ I Finland vann utlöpare av det romanska systemet insteg endast för en kort tid och då från Ryssland.

Ryssland övertog det romanska systemet, men i en radikalare och mera renodlad form än på andra håll. En del uppgifter tyder på förekomsten av barnutsättning som en form av försenad födelsekontroll i Ryssland under medeltiden; lagstiftningen i början av nya tiden var synbarligen i högre grad riktad mot osedlighet än mot barnamord. Ändrade uppfattningar resulterade i sinom tid i uppkomsten av hem för föräldralösa, det första synbarligen inrättat av metropoliten i Novgorod 1708. Peter I:s intresse för en stor befolkning och många rekryter fick honom att förordna om inrättandet av institutioner av detta slag för "skammens barn" så att deras mödrar inte skulle utöka sin synd med barnamord. Några institutioner inrättades, men lades senare ned.¹⁰

De första bestående hittebarnshusen grundades under Katarina II. Det första öppnades 1764 i Moskva på kejsarinnans födelsedag, det andra, senare kallat Imperatorskij S.-Peterburgskij Vospitatel'nyi Dom, eller enligt den tyska benämningen Findelhuset, 1770 i S:t Petersburg. Inspirationen kom från två håll. Det ena var som på andra håll omsorgen om befolkningstillväxten. Katarina II var påverkad av kameralistisk och fysiokratisk litteratur som förordade statliga åtgärder för allmän välfärd och hälsovård för att utöka ett rikes befolkning. Hittebarnshus sågs som ett medel att nedbringa barndödligheten. De kan jämföras med åtgärder för att omorganisera medicinalväsendet och utbygga sjukhusen samt kampanjerna mot smittkop-

⁹ 'Anmärkningar rörande Hittebarnshus', *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* 1785, s. 132–135, 148–150, 153–160 samt Bihang, s. 141–178, den anonyma uppsatsen är skriven av Porthan, se M.G. Schybergson, *Henrik Gabriel Porthan. Lefnadsteckning I*, SSLF 83, Helsingfors 1908, s. 145. W.G. Lagus, *Om barnamord*, Helsingfors 1851, s. 35–39. J. W. Rosenborg, *Om fattigdomen och allmänna fattigvården i Finland*, Helsingfors 1858, s. 110–112.

¹⁰ David L. Ransel, *Mothers of Misery. Child Abandonment in Russia*, Princeton 1988, s. 8–30.

por. Liksom byggandet av fattighus, kontroll över spannmålspriser och stadsplanering var det fråga om åtgärder som tog sikte på att skapa "den välordnade polisstaten".¹¹

Den andra inspirationskällan var upplysningen. Katarina II:s främsta rådgivare i utbildningsfrågor, Ivan Ivanovič Beckoj (Бетчковой 1704–1795) hade under långa vistelser i väst, bl.a. i Paris i mitten av seklet, bekantat sig med upplysningens tänkare. Under det som A.L. Schlözer kallade projektmakarnas gyllene tid i Ryssland fick han med kejsarinnans stöd förverkliga sina avancerade uppfostrings- och utbildningsprojekt bl.a. i form av ett handelsinstitut, Smolnyi-institutet för adliga flickor och andra flickskolor, omorganisationer av militärakademien och konstakademien samt inte minst hittebarnshuset i Moskva och Petersburg. Även om modellen togs från Paris och Lyon var det ursprungligen inte meningen att de skulle bli hittebarnshus i den då vanliga meningen, utan att de skulle ta emot något äldre barn som sedan skulle uppfostras i enlighet med Beckojs principer – därav benämningen "vospitel'nij dom" (uppfostringshem). Hans mål var en mångsidig fysisk och moralisk uppfostran och medlet var att isolera barnet från familjens och samhällets skadliga influenser. Han var övertygad om miljöns avgörande betydelse och därför – i våra ögon paradoxalt – förespråkare för att skapa en ny, fri människa genom ett rigoröst reglementerat uppfostringsprogram, som i sin tillämpning var liberalt, t.ex. i fråga om förbud mot kroppsstraff.¹²

Beckojs målsättningar gick dock långt utöver de rent pedagogiska,

¹¹ John T. Alexander, 'Catherine the Great and Public Health', *Journal of the History of Medicine* 1981, s. 185–204 och 'Petersburg and Moscow in Early Urban Policy', *Journal of Urban History* 1982, s. 145–169. De kameralister som Katarina II kände och lät översätta till ryska, Bielefeld och von Justi, liksom även Sonnenfels, förordade hittebarnshus, Ulbricht, s. 223–224. Marc Raeff, *The Well-Ordered Police State. Social and Institutional Change through Law in the Germanies and Russia, 1600–1800*, New Haven 1983.

¹² David L. Ransel, 'Ivan Betskoi and the Institutionalization of the Enlightenment in Russia', *Canadian-American Slavic Studies* 1980, s. 327–338 och *Mothers of Misery*, s. 38. A.L. Schlözer, *August Ludwig Schlözers öffentliches und privates Leben von ihm selbst beschrieben*, Göttingen 1802, s. 146. Schlözer var en svuren motståndare till hittebarnshus som han kallade "fysische und moralische Mörder-Gruben" (ibid. s. 147), jfr Ulbricht, s. 214.

I.I. Beckoj och hans livsverk, överst Konstakademin, nere transporten av fundamentet till Peter I:s ståt flanked av hittebarnshusen i Petersburg och Moskva. Gravyr av A.J. Radigues enligt A. Roslins porträtt (Leningrads historiska museum).

han såg hittebarnshusen som redskap för en social ingenjörskonst som gick ut på att skapa undersåtar för det tredje stånd Ryssland saknade. Barnen skulle inte bli livegna, utan avsikten var att de skulle bilda ett slags lägre urban medelklass av hantverkare, bokhållare, köpmän och lärare. Varje hittebarn garanterades personlig frihet oberoende av ursprung; det enda undantaget var ifall en godsägare kunde bevisa att han på bedrägligt sätt berövats ett barn till en av sina livegna. Beckoj hoppades att barnen skulle gifta sig sinsemellan och denna nya grupp därmed börja växa också utan tillskott från hittebarnshusen. Målsättningarna förklarar även den betydande administrativa autonomi som Beckoj utverkade för sina skolor och hittebarnshusen. Husen stod direkt under kejsarinnan, senare tillhörde de den grupp av humanitära inrättningar som kallades Kejsarinnan Marias institutioner och administrerades av IV avdelningen av HMK:s eget kansli. Hittebarnshusen var fria från skatter och tullar, åtnjöt egna inkomster, bl.a. från bank- och pantlåneverksamhet samt ett monopol på tillverkning av spelkort. På ett för tidens Ryssland ovanligt sätt försökte Beckoj engagera samhället för företaget och hittebarnshusen åtnjöt i början stor popularitet, bl.a. i form av donationer, och fick efterföljare även på andra håll än i huvudstäderna. Han försökte sålunda kombinera de bästa sidorna hos det romanska systemets stora, centraliserade och statligt finansierade hittebarnshus, med det germanskas små privata institutioner. Redan under Beckojs livstid ändrade hittebarnsväsendet emellertid karaktär. De små hittebarnshusen i provinserna upphörde eller stängdes.¹³ Svårigheterna med att ta emot och ta hand om hittebarnen medförde också snabbt ändringar såväl i de pedagogiska principerna som i försöken att skapa ett tredje stånd. Detta berodde inte minst på principerna för mottagning av barn.

Vridcyklern uppfinns under medeltiden och blev vanlig i Medelhavsländerna, men spreds först under 1700-talet till andra katolska

¹³ Raeff, s. 237–238. Ransel, 'Ivan Betskoi', s. 334–337 och *Mothers of Misery*, s. 34–45. Synbarligen kom en del barn till livegna trots allt på bakvägar till hittebarnshusen (ibid. s. 153). Likartade idéer om möjligheterna för staten att av hittebarn utbilda sådana slag av undersåtar som ansågs behövligen framfördes även av kameralisterna, Ulbricht, s. 223–224.

länder, bl.a. till Sydamerika. Under upplysningstiden försvarades den och anonymiteten som ett redskap att bekämpa barnamord och i katolska länder mera allmänt som ett medel att skydda familjens helgd. Anonymiteten sågs i allmänhet av hittebarnshusens förespråkare som ett nödvändigt inslag i dessas organisation. Samtidigt medförde dessa mottagningsmetoder ofta en mycket snabb ökning av antalet inlämnade barn, vanligen i så hög grad att hittebarnshusens resurser inte räckte till. I Paris växte mottagningen stadigt under hundra år från omkr. 500 barn per år till över 7000 1772. Detta ledde till att man först avskaffade koncentrationen till Paris 1779, medan man gradvis frångick den obegränsade mottagningen, från 1850-talet genom att utöka stödet till obemedlade mödrar. En motsvarande utveckling ägde rum i Italien något senare.¹⁴

Hittebarnshuset i London utgör ett gott exempel på problemen med obegränsad intagning. Till en början tog huset emot endast ett begränsat antal noggrant utvalda barn, men fick under en period 1756–1760 understöd av parlamentet mot att det tog emot alla barn under en viss ålder. Resultaten var katastrofala varför man återgick till det tidigare systemet med ingående läkar- och annan granskning samt gallring av de barn som erbjöds huset. I Irland tvingade ekonomiska omständigheter hittebarnshuset i Dublin att frångå vridcyllindern och den obegränsade intagningen 1813, medan huset indrogs 1830.¹⁵

En av de viktigaste orsakerna till att man frångick den anonyma och obegränsade intagningen var den utan undantag höga dödligheten bland hittebarnen. Exakta beräkningar är svåra att utföra, men fram till 1800-talets andra hälft förefaller det som i runt tal 80% skulle ha avlidit före vuxen ålder i hittebarnshus med obegränsad intag-

¹⁴ Ulbricht, s. 217–218, 227, 233–234. Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés à Paris au XVIIIe siècle', *Annales E.S.C.* 1975, s. 188–189. Fuchs, s. 42–46, 57–58, 82–85. R. Burr Lichfield & David Gordon, 'Closing the tour: a Close Look at the Marriage Market, Unwed Mothers, and Abandoned Children i Mid-Century Amiens', *Journal of Social History* 1980, s. 458–472. Hunecke, s. 193–210. Da Molin, s. 120–121.

¹⁵ Mc Clure, s. 76–136. Bernd Weisbrod, 'How to Become a Good Foundling in Early Victorian London', *Social History* 1985, s. 193–209. Robins, s. 43–47, 53–55.

ning, spädbarnsdödligheten (< 1 år) höll sig ofta kring 60–75%, även om den sjönk från mitten av 1800-talet. Siffrorna är chockerande, men det bör framhåvas att dödligheten bland hittebarnen inte alltid låg så mycket högre än för t.ex. illegitima barn utanför husen; likaså kan man bara spekulera i vad som skulle ha hänt med barnen utan hittebarnshusen. Porthans uppfattning om de oäkta barnens öde var klar: "Större delen af dessa usla kräk, är i alla fall likasom dömd at förgås: antingen det då må ske af wanskötsel hemma hos sina oordentliga och åtminstone torftiga mödrar och ammor; eller uti praktiska Barnhus, såsom plantor under et främmande luftstrek."¹⁶

Samtidigt är det uppenbart att vissa drag i hittebarnshusens verksamhet, såsom stora upptagningsområden, långa transporter, missbruk, epidemirisker, felaktiga uppfödningmetoder m.m. bidrog till att driva upp dödligheten. Redan David Hume hade hävdad att hittebarnhus med obegränsad intagning i själva verket ledde till minskad folkmängd. En tränad iakttagare som Thomas Malthus konstaterade också efter ett besök i Ryssland, att trots att de ryska hittebarnshusen sköttes så väl man kunde begära, medförde de inte önskat resultat, d.v.s. flera nyttiga undersåtar för staten, tvärtom:

Considering the extraordinary mortality which occurs in these institutions, and the habit of licentiousness which they have an evident tendency to create, it may perhaps be truly said, that, if a person wished to check population, and were not solicitous about the means, he could not propose a more effectual measure, than the establishment of a sufficient number of foundling hospitals, unlimited as to their reception of children".¹⁷

Alla försök med öppen och anonym mottagning av hittebarn medförde sålunda förr eller senare svårigheter och ledde till att systemet avskaffades. Ryssland var emellertid exceptionellt genom att det behölls nästan oförändrat i långt över hundra år. I början gjordes t.o.m. medvetna försök att värva barn. Omsorgen om ogifta mödrar och

¹⁶ Porthan, s. 150. Fuchs, s. 193. Hunecke, s. 115–117. Da Molin, s. 117–119.

¹⁷ Thomas Malthus, *An Essay on the Principle of Population I*, fifth ed. London 1817, s. 433–434. Om dödligheten, t.ex. Robins, s. 22, 29, 32. Ulbricht, s. 236–237.

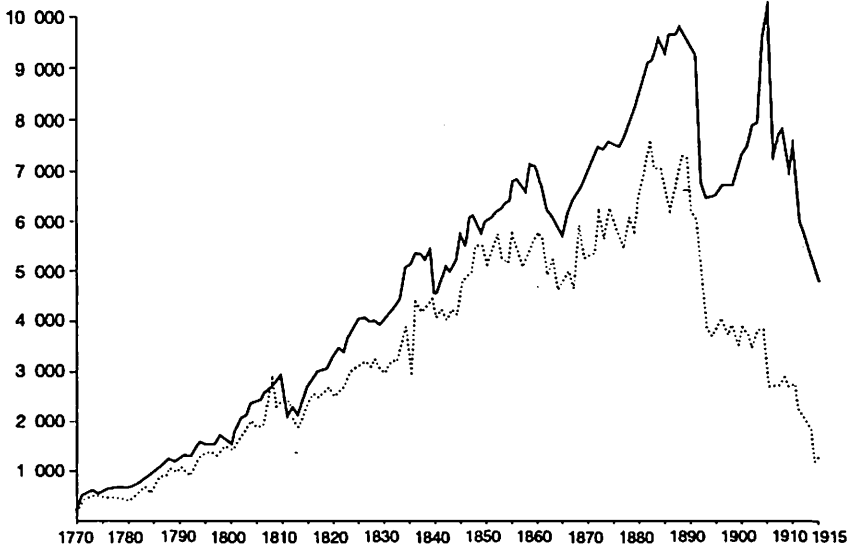

Fig. 1. Inlämnade (heldragen linje) och döda barn (streckad linje) vid Findelhuset i S:t Petersburg. Källa: *Imperatorskij Petrogradskij Vospitatel'nyj Dom. Očet za 1914 god*, Petrograd 1914, appendix 1 A. Ransel, *Mothers of Misery*, s. 303–308.

riskan för barnmord och utsättande av barn fick Beckoj att acceptera också spädbarn. Dessutom inrättades vid hittebarnshusen speciella faciliteter för mödrar att föda anonymt och lämna barnen på hittebarnshusen. Även om man småningom frångick detta system förblev anonymiteten vid inlämningen en central princip, hittebarnshusens tjänstemän var förbjudna att fråga efter barnens ursprung, de fick endast fråga om barnet var döpt eller ej.¹⁸

Resultatet blev att antalet hittebarn ökade explosionsartat. Tio år efter starten tog hittebarnshuset i Petersburg emot 600–700 barn i året, men under följande hundra åren mer än tiodubblades antalet (fig. 1). Hittebarnshuset i Moskva tog emot ännu fler barn. På 1880-talet tog husen tillsammans emot omkr. 25.000 barn per år. Orsaken till att man höll fast vid den obegränsade mottagningen och anonymiteten var att husen blivit ett slags symboler för kejsarhusets patri-

¹⁸ Ransel, *Mothers of Misery*, s. 40–41, 50.

arkaliska omvårdnad om undersåtarna. Trots att den höga dödligheten sörjde för att de flesta barnen inte länge belastade hittebarnshusens förvaltning, blev bördan dock med tiden för stor och 1891 frångick man det tidigare systemet, vilket ledde till en snabb, men tillfällig nedgång i antalet inlämnade barn.¹⁹

Anonymiteten medförde att säkra uppgifter om barnens ursprung inte finns, men det är uppenbart att de europeiska hittebarnshusen tog emot ett betydande antal barn födda inom äktenskapet. Man kan kanske skilja mellan två huvudtyper av övergivna barn, dels fr.a. oäkta vilkas mödrar ville eller var tvungna att göra sig av med dem för gott, dels barn till mödrar och ur familjer som inte kunde ta hand om ett spädbarn, men som avsåg att återta det från hittebarnshuset senare.²⁰

Förhållandet var likartat i Ryssland. Åtminstone i början var det inte enbart fråga om fattiga. Under några år på 1810-talet då anonymiteten tillfälligt upphävdes konstaterades att närmare en femtedel av dem för vilka uppgifter finns, hade en far och/eller mor som var adlig. Motsvarande förhållanden fanns även på andra håll och torde avspegla den europeiska adelns fria sexualvanor. En annan stor grupp av mödrar som överlämnade sina barn till hittebarnshusen var soldat-hustrur. Mot slutet av 1800-talet ökade bondeståndets andel till nästan nio tiondedelar. Bland dem utgjorde nyligen inflyttade unga kvinnor och kvinnliga tjänstehjon, i Ryssland på samma sätt som på andra håll, en stor och växande grupp. Motiven för att avstå från barnet var sannolikt inte skam i så hög grad som myndigheterna trodde, utan det faktum att ensamma mödrar och ibland familjer inte kunde behålla barnen utan att förlora sin utkomst. Att andra faktorer spelade in, åtminstone på landsbygden, visas också av att i Ryssland flickorna fram till 1800-talets andra hälft var överrepresenterade bland hittebarnen. Pojkarnas arbetskraft behövdes medan flickorna förr eller senare skulle lämna familjen på grund av giftermål.²¹

Beckoj gjorde ursprungligen inte någon skillnad mellan oäkta och

¹⁹ Ransel, *Mothers of Misery*, s. 50–51, 53, 57, 59, 83, 87, 106, 110, 296–297.

²⁰ Fuchs, s. 10. Peyronnet, s. 423. Hunecke, s. 58–59, 108–110.

²¹ Ransel, *Mothers of Misery*, s. 130–176. Fuchs, s. 91–102. Delaselle, s. 201, 213. Hunecke, s. 142–159. Mc Clure, s. 85–86, 140.

äkta barn, men med tiden betraktades hittebarnshusen som utvägar för ogifta mödrar. Verkligheten var dock en annan och en betydande del av barnen var synbarligen födda inom äktenskapet; iakttagare i mitten av 1800-talet talade om mellan en fjärdedel och hälften. Likaså är det klart att endast en del av barnen var födda i huvudstäderna; i Petersburg motsvarade antalet inlämnade hittebarn i mitten av 1800-talet mellan en tredjedel och hälften av samtliga födda i staden. Många kom från landsbygden, J. G. Kohl uppgav 1841 att "halb Russland – die andere hälfte geht nach Moskau – ihr seine überflüssige Kinder zuschickt". Även om Findelhuset en dag fick motta ett barn från Tobolsk och ett från Bessarabien, var andelen i Petersburg knappast så hög som i Moskva där 45% av barnen var födda utanför staden och en fjärdedel utanför guvernemenet. I detta avseenden var förhållandena likartade i de flesta länder som hade anonym och obegränsad mottagning: både gifta och ogifta från ett stort område började dumpa sina oönskade barn eller barn som de inte kunde försörja i hittebarnshusen i t.ex. Paris, London och Dublin.²²

I en del romanska länder var förhållandena dock något annorlunda, i t.ex. Milano, som hade ett exceptionellt högt antal hittebarn i förhållande till folkmängden (mellan en fjärdedel och en tredjedel av de födda inlämnades till hittebarnshusen), var en majoritet födda inom äktenskapet och upp till två femtedelar av dessa återtogs senare av föräldrarna. Fattiga familjer började m.a.o. betrakta hittebarnshuset som en social understödsanstalt som tog hand om deras barn un-

²² J. G. Kohl, *Petersburg in Bildern und Skizzen* I, Dresden & Leipzig 1841, s. 313–314, 317–320. A. I. Kopanev, *Naselenije Peterburga v pervoj polovine XIX veka*, Moskva & Leningrad 1957, s. 91. Ransel, *Mothers of Misery*, s. 40, 111 och 'Abandonment and Fosterage of Unwanted Children: The Women of the Foundling System', i Ransel (ed.), *The Family in Imperial Russia. New Lines of Historical Research*, Chicago 1978, s. 192–193.

Jfr Richard C. Texler, 'The Foundlings of Florence, 1395–1455', *History of Childhood Quarterly* 1973, s. 278–279. Jean Meyer, 'Illegitimates and Foundlings in Preindustrial France', Peter Laslett & al. (ed.), *Bastardy and its Comparative History. Studies in the History of Illegitimacy and Marital Nonconformism in Britain, France, Germany, Sweden, North America, Jamaica and Japan*, London 1980, s. 253–255, 261. Delaselle, s. 188–201. Robins, s. 18, 26, 41. Mc Clure, s. 103–114.

der en period då modern inte kunde sköta dem. Samtidigt blev ut-sättningen ett sätt att reglera hushållsstorleken.²³

Vad blev det då av de barn som inlämnades i Findelhuset i Petersburg? Det enkla svaret för en mycket lång period är att de dog (fig. 1). Först i början av 1900-talet uppnådde en fjärdedel vuxen ålder, före det låg dödligheten kring 80–90%. Enligt en uppgift dog på 1830-talet en fjärdedel redan under de sex veckor de vistades i Findelhuset vid ammans bröst före utackorderingen. Under tjuugoårspe-rioden 1846–1866 dog 72% av de barn som utackorderats innan de uppnådde ett års ålder. Den höga dödligheten tog sin början redan vid inlämningen och kan till en del förklaras genom att många barn transporterats långa vägar och därför var i dåligt skick då de anlände – detta innebär att den faktiska dödligheten bland övergivna barn egentligen var högre än den registrerade eftersom erfarenheter i olika länder visade att många barn dog innan de hann bli hittebarn. I Pe-tersburg var det vidare vanligt att fattiga lämnade in döende barn, eftersom barn som införts i Findelhusets liggare jordades på kronans bekostnad på en särskild del av begravningsplatsen i stadsdelen Ohta, där omkr. 30.000 hittebarn funnit sin grav i slutet av 1830-talet. Den höga dödligheten bland de utackorderade fosterbarnen berodde till en del på systemet, men i minst lika hög grad på den allmänt höga barndödligheten på landsbygden i Ryssland och på böndernas barn-uppfödning-metoder – sålunda var dödligheten lägre bland hittebarn i Frankrike än bland normala ryska bondbarn. De ryska läkarna iakt-tog i slutet av 1800-talet böndernas barnavård med en blandning av fasa och fascination. En beskrivning från Ingermanland visar att man bl.a. brukade lugna barn med "maakkuvesi" (vallmofrövätska), mata dem med dihorn eller låta dem suga på "soska" (uppmjukat bröd i en smutsig tygbit).²⁴

Den enorma dödligheten kom som en obehaglig överraskning,

²³ Hunecke, passim, särsk. 108–110, 126–192. Corsini, s. 97–98.

²⁴ Ransel, *Mothers of Misery*, s. 89, 257–274. Heinrich von Reimers, *St Petersburg am Ende seines ersten Jahrhunderts I*, St. Petersburg 1803, s. 179–180. Kohl I, s. 314–315, 321. Berättelsen 'Ruununtyttö' i *Inkeri* 25.11. och 9.12.1908 ger en del intressanta inblickar i hittebarnshanteringen.

Jfr Delaselle, s. 193–194, 199. Meyer, s. 258. Mc Clure, s. 100–103, 107.

Tab. 1. Placeringen av Findelhusets barn i början av 1840

I Findelhuset	
Spädbarn	882
I institutet för föräldralösa (guvernantutbildning)	551
Sysselsatta med städning o.a.	540
I sömmerske- o. motsv. utbildning	292
Fältskärs-, apotekar-, skivlar- o. arkitektlärlingar	39
I utbildning till barnsköterskor	38
I musikundervisningsklass	32
I hantverkslära	28
På lasarett	22
	2424
Utanför Findelhuset	
Utackorderade i byarna	13653
I hantverkarlära	812
I institutet för föräldralösa i Gatschina	596
Vid fabriken i Alexandrovsk	586
Som vaktmästarinnor på uppfostringsanstalter för kvinnor	400
På dövstum- o. blindinstitut, på sjukhus	137
På privata fabriker	133
Utackorderade i Petersburg och Gatschina	91
Fältskärslärlingar	41
I universitets- o.a. högre utbildning	37
I trädgårdsmästarlära	16
Lantmästarlärlingar	16
	16518
Totalt	18942

Källa: Maximilian Heine, *Medicinish-Topographische Skizze von St. Petersburg*, St. Petersburg 1844, s. 63–64 (slutsumman korrigerad).

men även i övrigt frångick man småningom Beckojs principer. Fr.o.m. början av 1800-talet uppfostrades de barn som sändes ut på landsbygden som bönder. De kunde adopteras av kronobönder, men inte bli livegna; engelsmannen Bremner betecknade hittebarnshuset som "literally nurseries of freemen". Flickorna förväntades gifta sig på landsbygden varvid de fick en hemgift av hittebarnshuset, medan pojkarna fick hjälp att etablera ett eget jordbruk och juridiskt regi-

strerades som kronobönder. En del av barnen överfördes vid sex års ålder till en uppfostringsanstalt i Gatschina (1803–1837) med plats för 600 barn där de under tre år fick lära sig läsning, skrivning, räkning och religion, varefter en del överfördes till Findelhuset för vidare utbildning, men de flesta till den av huset ägda Alexandrovska textilmanufakturen vid Nevan där de arbetade tills de blev myndiga och fick sin frihet (tab. 1). Under 1800-talets första decennier sysselsatte manufakturen mellan 600 och 800 hittebarn.²⁵

De barn som inte sändes ut på landsbygden, utan stannade i hittebarnshusen åtnjöt särskild skolning och blev något av demonstrationsobjekt för hittebarnshusens välsignelsebringande verksamhet. De mest begåvade kunde få en kvalificerad utbildning och en del fick lära sig hantverksyrken. Det kejsrerliga beskyddet demonstrerades genom att barnen stickade strumpor för kejsarhuset och att Paul I och Alexander I använde stövlar tillverkade i Findelhuset. Flickorna utbildades till guvernanter och barnflickor, pojkarna kunde i bästa fall bli lägre tjänstemän men största delen blev hantverkare. Som tabell 1 visar var hittebarnens spridning betydande, men de flesta var utplacerade på landsbygden; tabellen visar förstas endast de överlevande av de mångdubbelt fler som inlämnats under de föregående åren. En fjärdedel (475) av Petersburgs nya småborgarfamiljer (meščane) inskrivna mellan 1835 och 1858 var tidigare hittebarn – alltså ett ringa resultat av de ursprungliga strävandena att skapa ett tredje stånd.²⁶

Den sista återstoden av Beckojs system avskaffades dock 1837 eftersom Nikolaj I oroade sig för att utbildningsmöjligheterna skulle locka fattiga och livegna att placera sina barn i hittebarnshusen för

²⁵ von Reimers, s. 189. Robert Bremner, *Excursions in the Interior of Russia* I, London 1840, s. 297. Erik Amburger, *Ingermanland. Eine junge Provinz Russlands im Wirkungsbereich der Residenz und Weltstadt St. Petersburg-Leningrad*, Beiträge zur Geschichte Osteuropas 13, Köln 1980, s. 336–339, 378–379, 399–401, 462–463. Kopanev, s. 57, 59. Kohl I, s. 36–37. Ransel, *Mothers of Misery*, s. 70–72, 136–137. En yllemanufaktur knöts också till hittebarnshuset i Dublin, Robins, s. 40. I England gick man ytterligare in för att en stor del skulle skickas till sjöss, Mc Clure, s. 126–128, likaså tidvis i Frankrike, där man dessutom ville sända dem som kolonister till Algeriet, Fuchs, s. 260, 268.

²⁶ von Reimers, s. 184–187. Kohl I, s. 316–317. Kopanev, s. 43.

att ge dem utbildning och frihet. De speciella skolorna för hittebarnen ändrades till skolor för föräldralösa officersbarn.²⁷ Härefter blev hittebarnen i regel kronobönder.

När hittebarnshusen gick in för att placera ut barnen hos ammor på landsbygden följde de ett mönster som var vanligt i stora delar av Europa. Det var åtminstone sedan 1600-talet vanligt bland kvinnor ur alla samhällsklasser i städerna att låta barnen vistas ett eller några år hos ammor på landsbygden. Särskilt vanligt var det i Frankrike; trots att t.ex. Rousseau – som själv placerade sina barn på hittebarnshus – kraftfullt argumenterade för att mödrar skulle amma sina barn själva, fortsatte denna praxis i betydande utsträckning ända fram till första världskriget. I städerna fanns kommunala och privata byråer som förmedlade ammor; t.ex. Paris hade en kommunal byrå 1769–1876. Likartade byråer fanns bl.a. i Hamburg och Stockholm (ammebesiktningsbyrån).²⁸

Alla de stora hittebarnshusen blev, åtminstone under perioder med obegränsad intagning, tvungna att ty sig till utackordering av barn hos ammor på landsbygden i stor skala, men erfarenheterna var i allmänhet dåliga. Systemet var svårt att övervaka och ledde till många missbruk med åtföljande hög dödlighet bland barnen.²⁹

Beckojs ursprungliga plan var att barnen skulle stanna i hittebarnshuset under tillsyn av först ammor, senare lärare. Den höga dödligheten bland barnen och bristen på ammor, tvingade hittebarnshuset

²⁷ Ransel, *Mothers of Misery*, s. 76–77.

²⁸ George D. Sussman, 'Parisian Infants and Norman Wet Nurses in the Early Nineteenth Century: A Statistical Study', *Journal of Interdisciplinary History* 1977, s. 637–653 och 'The End of the Wet-Nursing Business in France, 1874–1914', *Journal of Family History* 1977, s. 237–258. Nancy Senior, 'Aspects of Infant Feeding in Eighteenth-Century France', *Eighteenth-Century Studies* 16 (1983), s. 367–388. Valerie Fields, 'The English Wet-Nurse and her Role in Infant Care 1538–1800', *Medical History* 1988, s. 142–169. Mary Lindemann, 'Love for Hire: The Regulation of the Wet-Nursing Business in Eighteenth-Century Hamburg', *Journal of Family History* 1981, s. 379–395. Sven Ulric Palme, 'Samhället och barnen på änglamakerskornas tid', *Fataburen* 1971, s. 59. Viking Mattsson, 'Ammor och barnafödande i Malmö 1750–1850', *Scandia* 46 (1980), s. 175, 196.

²⁹ T.ex. Texler, s. 260, 264. Robins, s. 29–30. Fuchs, passim. Mc Clure, 87–92, 215–216.

i Moskva att från och med 1768 placera barn hos ammor på landsbygden, liksom något senare även i Petersburg. Härvid utformades en praxis som Findelhuset följde i över ett sekel framåt. Barnen mottogs med största diskretion, i slutet av 1700-talet firades en korg ned då inlämnaren ringde i en klocka, mottagningen var öppen dygnet runt och den enda fråga som ställdes var huruvida barnet var döpt. Barnet fick en löpande nummer, döptes av ortodox präst ifall det inte var döpt, läkarundersöktes och överlämnades till en amma. I slutet på 1700-talet skickades barnen efter bara tre dagar i huset ut på landet, men på grund av den höga dödligheten övergick man från sekelskiftet till att hålla dem en tid i Findelhuset, på 1830-talet i sex veckor. Under denna tid togs de om hand av ammor som anmälde sig i huset och mot dagpeng skötte sina blivande skyddslingar. På bestämda dagar transporterades sedan barn och ammor ut på landet i för ändamålet särskilt tillverkade täckta vagnar. Barnet hade en liten ben-skiva med sitt nummer ingraverat hängande om halsen, vilket i Ingermanland kallades för att ha "luut kaulassa". Fosterföräldrarna skulle på sitt hus sätta upp en liten grön tavla med bokstäverna P.V.D. (Pitomec Vospitatel'nogo Doma) för att ange att här fanns ett hittebarn.³⁰

Hittebarnshuset gjorde sitt bästa för att övervaka fostermödrarna, Findelhuset i S:t Petersburg inrättade en särskild byexpedition (derevenskaja ekspedicija) som administrerade utplaceringen av barnen. Dessutom inrättade expeditionen lasarett och stationerade ut läkare och särskilda övervakare, i Ingermanland kallade "nasiraattelit" (nadziratel'). Det ständigt ökande antalet hittebarn tvingade Findelhuset att rekrytera ammor från en expanderande region; omkr. 1800 kom ammor redan från ett avstånd om 80 verst, på 1830-talet sändes hittebarn till områden på 130 versts avstånd. De områden som i första hand kom i fråga var den närmast omgivande landsbygden eftersom man ville undvika långa transporter av nyfödda. Vid sekelskiftet 1800 omfatta-

³⁰ Se J. G. Georgi, *Versuch einer Beschreibung der Russisch Kayserlichen Residenzstadt St. Petersburg und der Merkwürdigkeiten der Gegend*, St. Petersburg 1790, s. 254–255. Heinrich Storch, *Gemälde von St. Petersburg I*, Riga 1793, s. 261, 266. v. Reimers I, s. 180–182. Kohl I, s. 314, 318–320. 'Ruununtyttö', *Inkeri* 25.11.1908. Motsvarande registrering och brickor användes på andra håll, jfr Fuchs, s. 120–124 och Hunecke, s. 47–50, 60.

Petersburgsk amma tecknad av Robert Ker Porter, enligt Breton, *La Russie* (1813).

de Findelhusets fosterdistrikt en bred zon från Tsarskoje Selo västerut mellan Peterhof och Gatschina till Koporjebukten, d.v.s. ett område som i stor utsträckning beboddes av finskspråkiga ingermanländare.³¹

De finska ammorna utgjorde ett så påtagligt inslag i Findelhusets verksamhet att de noterades av utländska besökare. Målaren Robert Ker Porter ansåg dem mångdubbelt underlägsna de engelska wet-nurses ("all health and roses") och ryska ammor i adelns hus och beskrev hur

³¹ Reimers I, s. 180–181. Kohl I, s. 314. Ransel, *Mothers of Misery*, s. 45–48 och 'Abandoned Children of Imperial Russia: Village Fosterage', *Bulletin of the History of Medicine* 1976, s. 501–504. F. A. Tarapygin, *Materialy dlja istorii imperatorskago C.-Peterburgskago vospitatel'nago doma*, S.-Peterburg 1878, s. 77–93. Amburger, s. 454–455, 460–461. 'Ruununtyttö', *Inkeri* 25.11.1908.

great numbers of hale, stout women, who have newly become mothers, are brought from the villages of Ingria and Finland, in droves like milch cows who (after their health is ascertained) are distributed over the hospital. In my life I never saw such wretched, humiliating specimens of human nature! their odious appearance struck me the more horribly when I remembered that they were of the *angelic sex*. Imagination cannot paint their strange costume, their stupid countenances; the sallow mahogany-coloured flesh of their uncouth flabby persons, their settled vacancy of stare, and complete non-entity of expression.³²

Under de följande decennierna fortsatte utackorderingsområdet att expandera och indelades administrativt i mindre distrikt (okrug). År 1832 hade Findelhuset tio distrikt, de flesta av dem fortfarande väster om staden, men nu även söder om Ladoga och på Karelska Näset (fig. 2.). Med det stigande antalet hittebarn räckte inte heller detta, utan i slutet av decenniet expanderade området in i Finland.

Grundandet av det finländska distriktet fick sin början – eller så framställdes saken – på initiativ av befolkningen på Karelska näset, men frågan hade också en annan bakgrund. Adelsmarskalken i Oranienbaum förbjöd 1838 hittebarnshusets läkare att utfärda intyg för livegna på hans gods att verka som ammor i Findelhuset eller att ta fosterbarn. Han ansåg att kvinnorna försummade sina egna barn vilket minskade tillgången på arbetskraft och rekryter samt undergrävde jordbruket. Trots Findelhusets försök att bemöta anklagelserna, förenade sig guvernementets övriga adelsmarskalkar om dessa åsikter vid adelsförsamlingen i början av år 1839. Vid samma tid utfärdades ett förbud att ta ammor från hovgods och Findelhuset var tvunget att gå med på jordägarnas krav att intyg för ammor endast fick utfärdas med godsägarens medgivande.³³ I slutet av 1830-talet hade Findelhuset alltså ett akut behov att utvidga upptagningsområdet för ammor.

³² Robert Ker Porter, *Travelling sketches in Russia and Sweden during the years 1805, 1806, 1807, 1808* I, London 1809, s. 142–143. Beskrivningen citerades av M. Breton, *La Russie ou Moeurs, usages et costumes des habitants de toutes les provinces de cet empire* II, Paris 1813, s. 9. En likartad beskrivning även i Eduard Jerrman, *Unpolitische Bilder aus St. Petersburg*, Berlin 1851, s. 265. Distriktet avbildat i Tarapygin, bilagekarta 1.

³³ Ransel, *Mothers of Misery*, s. 191–194.

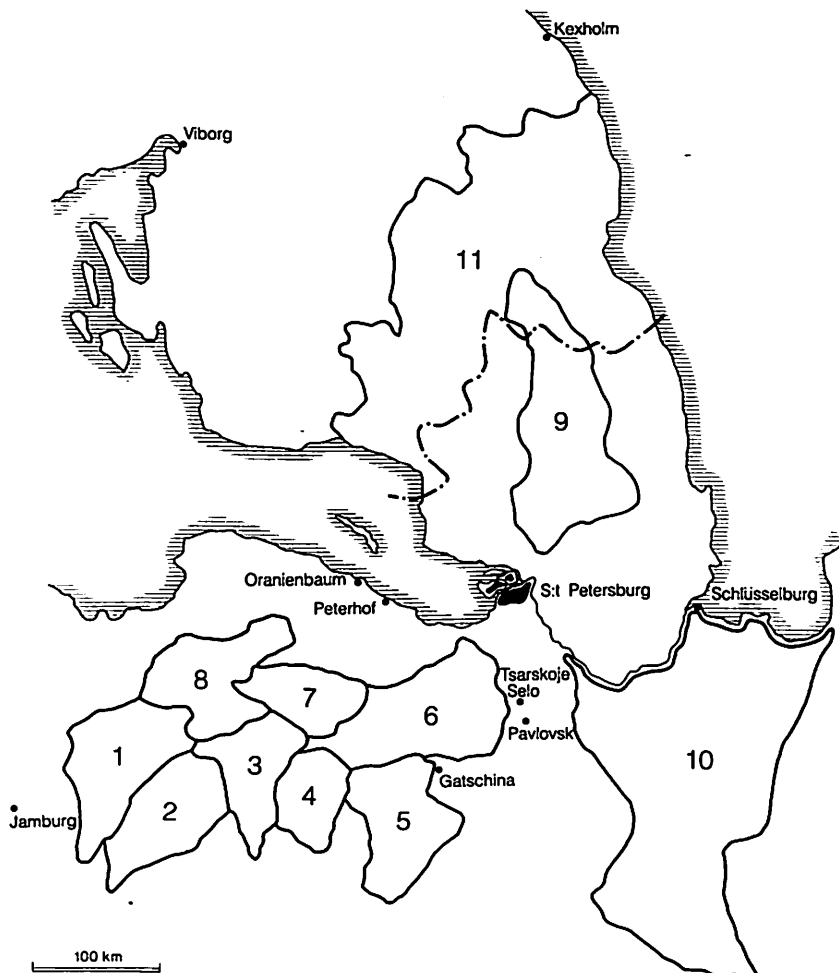

Fig. 2. Findelhusets i S:t Petersburg fostringsdistrikt 1840: 1: Jamburgskij okrug I, 2: Jamburgskij II, 3: Kubanickij, 4: Pjatogorskij, 5: Gatčinskij, 6: Krasnosel'skij, 7: Ropšinskij, 8: Voroninskij, 9: Zarečnyj, 10: Novgorodskij, 11: Finländskij. Källa: Tarapjgin, bilagekarta 2 (1832); kompletterad med finländska distriktet.

Findelhusets förmyndarkollegium (opekunskej sovet, även kallat pupillråd) vände sig 1839 till kejsaren och meddelade att då byexpeditionens chef inspekterat barnen i det norra distriktet (d.v.s. norr om Nevan, "zarečnyi") hade han blivit uppsökt av bondkvinnor från

Findelshusets emblem: pelikanen som föder sina ungar med sitt blod.

de finländska gränsocknarna Sakkola, Pyhäjärvi och Valkjärvi som anhöll om biljetter som berättigade till tjänstgöring som ammor vid hittebarnshuset och till att ta emot dibarn som fosterbarn. Expeditionschefen hade undersökt saken varvid det hade framgått att minst sjuttio bondkvinnor uttryckt en önskan att bli antagna som ammor och att flera kunde väntas från Kivinebb. Eftersom invånarna i Finland i fråga om sedlighet och förmögenhetsförhållanden ansågs vara helt tillförlitliga, föreslog byexpeditionen att ett nytt distrikt skulle grundas i dessa fyra socknar. Tillsvdare skulle översynen handhas av biträdande läkaren i det norra distriktet och sjuka barn skulle skötas i detta distrikts lasarett. När antalet barn vuxit kunde man bygga ett särskilt lasarett med egen läkare.³⁴

Saken hänsköts till generalguvernörskansliet i Finland; tf generalguvernören Alexander Thesleff såg inte något hinder för att Findel-

³⁴ Villamov t. Menschikoff 9.10.1839, generalguvernörskansliet (GGK), handledningsakt 104, RA.

huset antog ammor från de angivna eller andra socknar i Finland förutsatt att ammorna försåg sig med stadgade pass från länsstyrelsen. Däremot förutsåg Thesleff en mängd svårigheter och konflikter om fosterbarnens vård och uppfostran övervakades av en läkare som inte underlydde medicinalverket i Finland. Han föreslog i stället, att den lokala provinsialläkaren skulle ha översynen och vid behov sända sjuka barn till distriktslasarettet.³⁵

Thesleff slog alltså vakt om medicinalverket i Finland och storfurstendömet administrativa autonomi, men hans förman generalguvernör Menschikoff i Petersburg ansåg att 1832 års reglemente för provinsialläkarna inte medförde svårigheter i polisiärt hänseende. Enligt honom var hittebarnshusläkarens överseende av "faderligt" slag och innefattade inte några polisiära befogenheter; denne ägde inga andra rättigheter än de som tillkom privatpersoner som drog försorg om sina barn. Generalguvernörskansliet i Helsingfors hänvisade ånyo till reglementet för provinsialläkarna: eftersom dessa fått i uppdrag att övervaka det allmänna hälsotillståndet, vidta åtgärder mot epidemier och handha den allmänna översikten över vården av sjuka på sjukhus, kunde man vänta sig svårigheter och konflikter i fråga om eventuella epidemier och sjukhusvård.³⁶

Menschikoff ansåg att ytterligare utredningar inte behövdes, utan meddelade Findelhuset att det inte fanns några hinder för att låta husets läkare övervaka fosterbarn och vid behov avlägsna dem från ammor som föreföll opålitliga, förutsatt att detta skedde i enlighet med ingångna avtal. För att undvika missförstånd förutsatte Menschikoff dock att övervakningen skulle övergå till de lokala (finländska) läkarna ifall fosterbarnen sköttes i sjukhus som underlydde medicinalverket i Finland. Findelhusets läkare skulle också helt överlåta åt medicinalverket att i enlighet med de i storfurstendömet gällande författningarna vidta åtgärder för att förhindra spridningen av smittsamma sjukdomar liksom också i alla frågor som krävde polisens medverkan. Findelhusets läkares fullmakter sträckte sig bara till att fästa det finländska medicinalverkets uppmärksamhet på dylika frå-

³⁵ Thesleff t. Villamov 31.10.1839, GGK 104.

³⁶ Menschikoff t. Thesleff 7.12.1839, Weissenberg t. Menschikoff 16.12.1839, GGK 104.

gor och rapportera till sina egna förmän. Med dessa begränsningar förelades förslaget för kejsaren, som godkände det i januari 1840.³⁷

Det nya finländska hittebarnsdistriktet skulle ursprungligen omfatta fyra socknar, Sakkola, Pyhäjärvi, Valkjärvi och Kivinebb, men även Rautus inkluderades. På en karta över distriken 1832 har gränserna för det nordliga distriktet dragits så att Rautus ingår, vilket tyder på att mottagandet av hittebarn var etablerat där redan innan finländska distriktet inrättades (fig. 2).³⁸ Socknen gav anledning till skriftväxling mellan myndigheterna några år senare då förmyndarkollegiet klagade hos generalguvernören över att länsmännen hade förbjudit kvinnor i socknen att enbart med intyg av Findelhusets läkare avhämta barn från Petersburg eller föra sjuka barn till lasarettet och krävt att de löste ut stadgade pass. Flera bondkvinnor hade redan dömts till stränga straff då de återvänt med fosterbarn och inte kunnat uppte annat än distriktsläkarens intyg.³⁹

Kvinnorna anhöll nu att få rätt att bege sig till Petersburg endast med intyg av Findelhusets tjänstemän och meddelade att de annars skulle vägra ta emot fosterbarn. Förmyndarkollegiet meddelade att länsmännen i Sakkola, Pyhäjärvi, Valkjärvi och Mola, där det även fanns fosterbarn, nöjde sig med dylika intyg och anhöll att generalguvernören skulle se till att också kvinnorna i Rautus fick överskrida gränsen utan särskilt pass. Mola ingick inte i distriktet, men omnämmandet kunde tolkas som att hanteringen expanderat utöver dettas gränser.⁴⁰

Med hänvisning till att hanteringen spred smitta avstyrkte guvernören och påpekade att obemedlade hade rätt att få pass utan att betala lösen. Passen behövdes för övervakningens skull. Tf generalguvernör Thesleff meddelade i enlighet härmed, att de epidemier som

³⁷ Menschikoff t. Villamov 11.1.1840, förmyndarkollegiets kansli t. generalguvernören 8.2.1840, GGK 104, Menschikoff t. ministerstatssekreteraren 25.2.1840 och t. sen. 18.3.1840, GGK 104 samt BD 152/15 1840 och medicinalstyrelsen BD 21/10–11 1840, RA.

³⁸ Tarapygin, bilagekarta 2.

³⁹ Viborgs län åtnjöt sedan tidigare lättnader i fråga om pass, Max Engman, 'Flytning och medborgarskap', *HFT* 1978, s. 35–36.

⁴⁰ Förmyndarkollegiet t. generalguvernören 6.5.1843, upprepat 29.9.1843 på grund av fortsatta klagomål, GGK 104.

utbrutit i Rautus tvingade tjänstemännen att vara särskilt uppmärksamma ifråga om kvinnor som begav sig till Petersburg. En befrielse från skyldigheten att lösa ut stadgade pass kunde öppna vägen för "lösaktige och liderlige" kvinnor att utan polisens vetskap bege sig till Petersburg. Generalguvernören hade dock befallt att kvinnor som begav sig för att avhämta fosterbarn från Findelhuset skulle beviljas lättnader och få pass utan avgift, men en generell befrielse från passskyldigheten kunde inte komma på fråga. Oviljan att bevilja en sådan sammanhängande uppenbarligen med försöken vid samma tid att förhindra att bettlare från Finland sökte sig till rikshuvudstaden.⁴¹

Mottagningen av hittebarn blev med tiden en binäring bland andra; en del familjer tog hittebarn endast vid tillfälliga behov, medan en del byar i avsaknad av andra binärningar specialiserade sig på hanteringen och upparbetade ett system där man tog nya hittebarn anefter som de tidigare dog. I Ingermanland blev utplaceringen av hittebarn från omkr. 1800 med tiden en betydande inkomstkälla för bönderna. På 1880-talet hörde mottagandet av hittebarn till de viktigaste binärningarna, närmare fem tusen familjer hade hittebarn och hanteringen utgjorde den tredje viktigaste inkomstkällan bland de binärningar som kunde utövas från hemmanen (efter mjölkhushållning och uthyrning av sommarbostäder). Binärningen koncentrerade sig till finska byar och ofta till de fattigaste byarna och familjerna.⁴²

Även om det finländska distriktet existerade endast i två decennier fick hanteringen en betydande omfattning i socknarna på Näset. Enligt officiella uppsgifter vårdades i oktober 1851 600 barn i 68 byar i

⁴¹ Stewen t. generalguvernören 25.10.1843, tf generalguvernör Thesleff t. guvernören i Viborg 2.11.1843 och t. förmyndarkollegiet 2.11.1843, GGK 104. Jfr Max Engman, *S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703–1917*, Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 130, Helsingfors 1983, s. 375–376.

⁴² Ransel, *Mothers of Misery*, s. 201, 204, 206; 1885 fanns 21 % av fosterbarnen i finska familjer (ibid. s. 229). Amburger, s. 295–306. Greta Karste-Liikkanen, *Pietarisuuntaus kannakselaisessa elämänkentässä 1800-luvun loppupuolelta vuoteen 1918*, Kansatieteellinen arkisto 20 (1968), s. 91. 'Ruunutyttö', *Inkeri* 25.11.1908. Folkloristiska institutionen vid Turun yliopisto, band Tku 64/37, 68/158, Åbo.

Betr. motsvarande förhållanden i Frankrike, se Fuchs, s. 156, 160, 170, 176–177, 185–190. Peyronnet, s. 432, 440.

det finländska distriktet, vilket motsvarade 4% av de totalt 15.028 barn som Findelhuset placerat ut. I början av 1857 uppgavs antalet vara 1308. I mars 1864, då tillståndet att placera ut fosterbarn i Finland upphävts fem år tidigare, uppgavs att 1260 barn (6,5 %) vårdades i Finland. Det förefaller sålunda som om antalet barn hade varit störst i mitten av 1850-talet och olika källor uppgav rätt höga tal. Kyrkoherden i Rautus meddelade att omkr. 800 barn fostrades i socknen, medan en tidningsnotis från Sakkola 1856 talade om tusen eller flera "kronobarn" i socknen. Dessa siffror avser antalet barn vid en viss tidpunkt; på grund av den höga dödligheten var antalet barn som utackorderats betydligt högre. Under det finländska distriktets tre sista år, 1857–1859, utplacerades sammanlagt 2881 barn; på grund av hotet att distriktet skulle indras minskade antalet varje år. År 1857, som torde kunna betraktas som det sista normala året, utplacerades 1212 barn. Av de barn som utplacerades under dessa år dog 69% före ett års ålder.⁴³

De fem socknarna hade drygt 26.000 invånare. Hittebarnen upp- togs inte i kyrkböckerna eftersom de var ortodoxa, men utgjorde alltså en betydande, om också mycket tillfällig, del av befolkningen. Enskilda kvinnor kunde ta hand om ett stort antal barn, runosånger- skan Larin Paraske (1833–1904) i Sakkola uppges ha fostrat samman- lagt ett femtiotal kronobarn av vilka hon själv ammade en stor del.⁴⁴

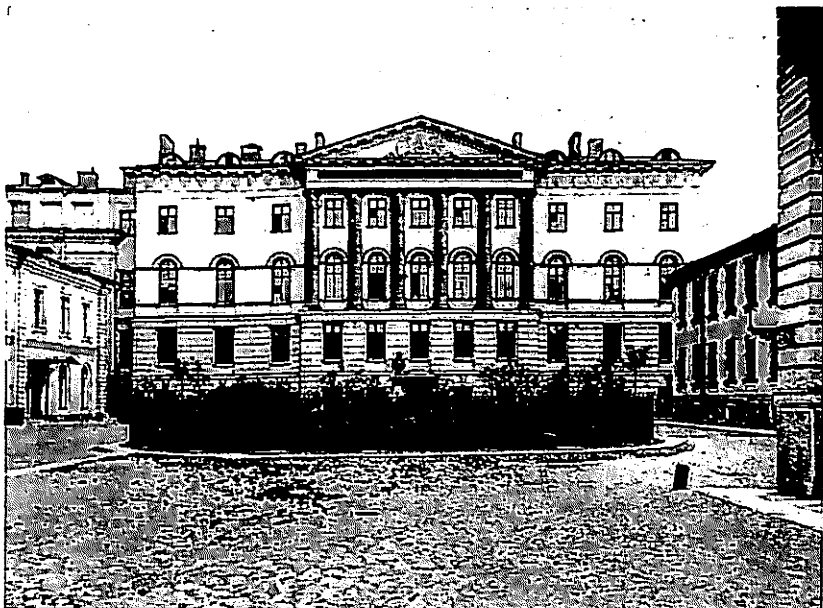
I mitten av 1800-talet hade den finländska delen av Karelska Näset sedan länge utgjort en integrerad del av Petersburgs influensfält och det var naturligt att också en binäring som amningen och uppfödand- et av fosterbarn spreds dit. Fosterbarnshanteringen kan jämföras med handeln med färskvaror i storstadens närmaste omgivning.⁴⁵

Utplaceringen av barn på landsbygden hade humanitära utgångs- punkter, men för att kunna värva ammor blev Findelhuset tvunget att erbjuda ersättning, vilket snart ledde till att barnen blev en vara,

⁴³ Tarapygin, tabell vid s. 38, s. 93. Kejsarens kanslis IV avd. t. ministerstatsse- kreteraren 6.1.1858, StS 31/1859. Aug. Ahlqvist, *Muistelmia matkoilta Wenäjällä vuosina 1854–1858*, Helsinki 1859, s. 24. *Suometar* 6.6.1856.

⁴⁴ Mikko Uotinen, *Larin Paraske. Elämäkerrallinen kuvaus* I, Viipuri 1911, s. 28.

⁴⁵ Jfr Engman, *S:t Petersburg och Finland*, s. 120–122, 147–150, 153–161.

Findelshusets huvudbyggnad (ur Tarapygin). Findelhuset flyttades 1797 från sin tidigare byggnad på Stora Millionnaja mitt emot Marmorpalatset till de tidigare Razumovska och Bobrinskijska palatsen vid Mojka-kanalen, bakom Kazanska katedralen. Komplexet byggdes med tiden ut så att det omfattade flera kvarter mellan Mojka och Stora Meščanskajagatan och hade på 1830-talet flera tusen invånare.

ett slags rörligt kapital i de kommersiella relationerna mellan stad och landsbygd. För statens pengar köptes billig arbetskraft på landsbygden. Hanteringen blev en marknad som reglerades av tillgång och efterfrågan och där den som kunde försökte manipulera systemet.⁴⁶

Vanligtvis rädde brist på ammor, särskilt vid tider då kvinnorna var engagerade i jordbruksarbete och inte hade tid att vistas i Findelhuset eller att avhämta barn. I dylika lägen steg dödligheten vanligen genom att Findelhuset måste behålla barnen i huset eller ty sig till sämre ammor från fattiga och mera avlägsna områden. För bönderna

⁴⁶ Den följande skildringen enligt Ransel, *Mothers of Misery*, s. 198–221, 233–234 samt 'Abandonment and Fosterage', s. 201–217.

var den huvudsakliga motivationen ekonomisk och man försökte pressa upp ersättningarna genom att vägra ta emot barn eller återlämna dem till hittebarnshusen. Findelhuset försökte åter finna nya områden för att öka tillgången på ammor och hålla priserna nere samt inte minst för att nå områden som ännu inte demoraliserats av hanteringen.

En viktig faktor i hanteringen var att den gav upphov till missbruk. De för barnen mera oskyldiga bestod i att mödrar för att få penninginkomster av sin modersmjölk lämnade in sitt eget barn till hittebarnshuset och sedan genom mutor arrangerade så att de fick detta som fosterbarn eller att en kvinna kvitterade ut fosterbarn för grannar. Det hävdades också från Ingermanland att kvinnor för att behålla inkomsterna placerade sitt eget barn i stället för ett kronobarn som dött, vilket innebar att barnet blev ortodoxt och kronobonde. Likaså förekom s.k. torgovki, vanligen änkor, som tog ut fosterbarn och sedan sålde dem vidare. Många barn gick från hand till hand. I Irland märkte man barnen med ett slags tatuering för att förhindra dylika missbruk.⁴⁷ På 1860-talet vidtogs åtgärder också i Ryssland för att stoppa handeln med barn.

Dessutom förekom olika slag av mellanhänder. På intagningsidan förekom de s.k. kommissionerki, motsvarigheterna till meneurs eller meneuses i Frankrike och "carrying nurses" i Irland, som samlade in hittebarn på landsbygden och mot ersättning transporterade dem till hittebarnshusen. Andra mellanhänder drog nytta av bondkvinnornas svårigheter att bege sig till de platser där ersättningarna utbetalades samt deras behov av kredit. "Budbärarna" (hodaki) kvitterade mot ersättning ut de månatliga vårdunderstöden för fostermödrarna, medan "mäklarna" (zakladčiki), ofta lanthandlare eller krögare, gav kredit mot att de tog fostermödrarnas avlöningsböcker i pant. Uppgifter från Moskva i mitten av 1800-talet visade att omkr. hälften av avlöningsböckerna var pantsatta och samma system förekom i Peters-

⁴⁷ Th. Tallqvists och A. Törneros berättelse, A.R. Niemi (utg.), *Runonkeräjäiemme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle*, SKS 109, Helsinki 1904, s. 381–382. Robins, s. 16, 57. Olwen H. Hufton, *The Poor of Eighteenth Century France 1750–1789*, Oxford 1974, s. 328. Fuchs, s. 41, 121, 168–169. Peyronet, s. 436.

burgs omgivningar. Bondkvinnorna drog sig för de långa resorna för att kvittera ut de månatliga understöden och sålde därför sina biljetter åt förmedlare som ofta erbjöd endast halva priset och inte alltid ens i pengar utan i livsmedel eller kramvaror. Mellanhänderna var viktiga för att systemet skulle fungera, men resultatet var att en betydande del av inkomsterna inte nådde fosterföräldrarna. En del av barnen placerades hos de fattigaste och minst skötsamma familjerna och i Ingermanland skämtade man att bokstäverna P.V.D. på de hus som höll hittebarn borde utläsas "pej vina dosyta" (drick tillräckligt brännvin). Samtidigt kunde hanteringen å andra sidan ge överraskande biinkomster såsom åt en bonde i Ingermanland som fick inkomster som "ruunun raatojen wetjä", d.v.s. genom att samla ihop socknens döda hittebarn och transportera de barnkistor som varje söndag sänktes i jorden på socknens ryska begravningsplats.⁴⁸

Hittebarnen blev med andra ord en del av flödet av varor och pengar mellan stad och landsbygd. En mängd fattiga och/eller oäkta barn från landsbygden eller barn födda av nyinflyttade stadsbor fördes till hittebarnshuset som sedan sände dem tillbaka till landsbygden och betalade för deras uppehälle. Bönderna såg hanteringen som en ekonomisk operation, vilket tillsammans med den höga dödligheten bland hittebarnen ledde till demoralisering och en cynisk inställning till deras skötsel. Detta uppmärksammades i slutet av 1800-talet av läkare, zemstvomyndigheter och den allmänna opinionen. I Tolstojs *Mörkrets makt* 1887 säger en gammal man: "Hvad gör det? – Det fins ju hittebarnshus, vet jag. Man kan sätta ut hur många ungar som helst, så få de plats der... Det är en simpel sak nu för tiden." ⁴⁹

Motsvarande omständigheter hade redan tidigare uppmärksammats i Finland. Findelhusets finländska distrikt tillkom till följd av önskemål från invånarna i gränsocknarna. Där kände man till denna binäring och det är tänkbart att den fått sin början tidigt (jfr Porter ovan,

⁴⁸ Robins, s. 37. Samson t. Zeimern 25.10.1856 (avskrift), GGK 104. 'Ruununtyttö', *Inkeri* 25.11.1908.

⁴⁹ Cit. enl. sv. uppl. 1889, s. 103. Även Joseph Bradle, 'The Writer and the City in Late Imperial Russia', *The Slavonic and East European Review* 1986, s. 330.

s. 420), men den fick stor ekonomisk betydelse i mitten på 1800-talet. När länsstyrelsen i Viborg 1857 argumenterade för ett slut på hanteringen, varnade den samtidigt för att detta inte skulle vara populärt bland de berörda: "... ehuruväl afskaffandet af omförmälde plägsed måhända i början kunde väcka missnöje, enär allmogen derigenom beröfvades en penninge inkomst, som redan hunnit till beskaffenheten af en särskild industri gren".⁵⁰

"Industrigrenens" ekonomiska betydelse framhövdes från motsatt sida drygt tio år senare då Staffan Pulkkinen och drygt trettio socknemän i Rautus med hänvisning till dyrtiden 1872 anhöll att de såsom tidigare skulle få ta emot hittebarn:

Kuin nykyinen kallis aika ja vielä epä tietonen vuoden tulo waativat ajattelemaan jotakin syrjäpuolista apukeinoa, niin uskallamme sywässä nöyrydessä pyydää Herra Kuvernörin Korkia suostumusta, että mee niinkuin ennenkin joitakuita vuosia takasin saisimme Wenäjän Krunun Lapsi-Kartanosta (från Windelhuset i S:t Petersburg) tuoda Lapsia meiltä kaswatettavaksi, joista nykyän maksetaan puolta enemmän kuin entiseen aikaan.⁵¹

Guvernören avlog ansökan, men bönderna, nu reducerade till 22 män, besvärade sig hos senaten. De hänvisade åter till nödären och skattetrycket samt behovet av binäringar; tidigare hade de haft "apua, turvaa ja hyötyvä" av värden av kronobarn från Petersburg "joista nykyaikanna ei olla havaittu silloinkaan olleen meillen vahinkoksi vaan yleiseen kansan hyötyksi". Besvärets hävdande att hanteringen enbart medfört nytta för allmogen bestreds på det kraftigaste i de utlåtanden senaten inbegärde av kontraktsprosten och kronofogden, vilka även förfäktade en annan syn på moderskapet. Kontraktsprosten Anders Gustaf Hahl ansåg att skildringen av elände och betryck var överdriven och att varje redlig arbetare kunde få sin bärgning samt meddelade att

⁵⁰ Länsstyrelsen t. Berg 20.1.1857, GGK 104. En motsvarande bedömning beträffande ammorna hos Jerrman, s. 265: "Finnland und Ingrien sind die ergiebigsten Boden für diese Producte; von dort ziehen sie schaaarenweise nach Petersburg. Es ist eine förmliche Kolonisation, eine Industrie, ein Geschäft".

⁵¹ Supplik inl. 14.8.1872, Viborgs länsstyrelse SD 779/1872 i SD 65/235 1873, RA.

Besväranderne, som vid en i Rautus sistlidne höst hållen komunalstämma sökte förmå alla socknemännen att förena sig i anhållan om erhållande af barn från berörde Findelhus, vunno ej sin afsigt, emedan flertalet af socknemännen vägrade och förklarade, att hvarje moder är närmast sitt eget barn, som hon bör amma och uppfostra, och barnen från Findelhuset, som äro Grekiska trosförvandter, med hvilkas christendoms lärande Lutherska trosbekännare ej få sig befatta, dock ej komma att få tillbörlig vård och uppfostran.⁵²

Kronofogden von Nandelstad var helt ense och skildrade systemets avarter på ett intressant sätt som bekräftar skildringar från Ingermanland och Rysland:

Sedan den tid då findelhus barns utgifvande till detta härad för uppfödande upphört, har det varit, må man säga, en fridens tid å orten: Så länge tillståndet att uppföda slike barn fortfor begynte familjebanden upplösas, ty det eller de fremmande barnen inträngde i de rättigheter hvilka overdersägligen tillhörde de egna, nemligen att åtnjuta födan från modrens bröst. De egna barnen vanvårdades vanligen och gingo offer för egennyttan, ty ingen hade rättighet att närmare kontrollera deras vård, hvaremot de såkallade kronobarnen hade sin uppsyningsman den der ständigt hade eftersyn om desses skötsel; mången moder ammade utom sitt eget till och med tvänne fremmande barn; följden häraf var den att de egna barnen vanligen afledo, ofta, så onaturligt det ock tyckes, till modrens fröjd, ty hon kom då i tillfälle att upptaga flere kronobarn och derigenom förtjena mera penningar. — Då ett barn från findelhuset utgafs tillställdes den person som emottog barnet en billet, med hvilken hon var berättigad att vid utgången af hvarje månad utbekomma den utfäste ersättningen. För att förskottsvis för månaden utbekomma penningar försåldes eller öfverläts vanligen denna billet för ofta nog halfva summan åt dertill hugade köpare, de der sedan i findelhuset lyftade hela den utfäste ersättningen. Det var denna spekulation som gjorde mången man rik, men den åstadkom ock mycket ondt samt otaliga rättegångar af vidrig art; Om jag icke missminner mig är åtminstone en del af besväranderne män af denna tid och af facket.⁵³

Nandelstad ansåg att ett återinförande av det tidigare systemet skulle medföra "ett verkligt elände" och "den högsta demoralisation"; hans utlåtande är intressant inte minst för att det visar att det system som beskrevs ovan uppstått också på den finländska sidan: amningen och fosterbarnen hade blivit en binäring, Findelhusets biljetter hade blivit en lokalt gångbar valuta, som man handlade med, "parissoimista ruununlasten pileteillä" som man sade i Ingermanland. Senaten avslog

⁵² Utlåtande 28.2.1873, SD 65/235 1873.

⁵³ odat. utlåtande, SD 65/235 1873.

besväret.⁵⁴ När man läser tjänstemännens, läkarnas och ståndspersonernas klagomål över hittebarnshanteringen bör man beakta att de färgats av en ny frambrytande syn på moderskap och familj som i allt högre grad ställde kärnfamiljen i centrum. I detta perspektiv tedde sig hittebarnshanteringen, som dessutom bäst utövades i utvidgade familjer, som både motbjudande och omoralisk.

Provinsialläkarna på Karelska Näset klagade på 1840- och 1850-talet över att hittebarnshanteringen spred sjukdomar, men detta ledde inte till några åtgärder. I Finland uppmärksammades frågan 1856 av den nye generalguvernören greve Berg på ett sätt som slutligen ledde till att det finländska distriktet indrogs. Impulsen kom inte från myndigheterna i storfurstendömet, utan från de lutherska kyrkliga myndigheterna i S:t Petersburg som oroade sig över hittebarnshanteringens demografiska följder. Presidenten i Petersburgska konsistorialdistriktet V. Samson inspekterade sommaren 1856 landsförsamlingarna i Ingermanland och uppmärksamgjordes då av prästerna på att befolkningen i de socknar där det fanns rikligt med fosterbarn minskade. För att få inkomster tog bondkvinnorna fosterbarn, ibland t.o.m. sex i samma familj. Det fanns trakter där den finska befolkningen minskat med en tredjedel eller mer, medan områden utan fosterbarn uppvisade folkökning, ett förhållande som Samson kontrollerat i de långder över döpta och begravda som sändes in till konsistorialdistriktet.

År 1857 slog provinsialläkaren i Viborg larm över likartade omständigheter:

I hela Rautus socken och till en del äfven i Walkjärvi och Mohla socknar öfverstiger de dödas antal de föddas, hvartill orsaken icke torde kunna sökas annorstädes än i det förhållande, att då mödrar, fyra à fem veckor efter deras nedkomst begifva sig till findelhuset i St. Petersburg, de då lemna sina egna späda barn för att af någon gammal käring med osund och olämplig föda bespisas, hvadan ock händer, att mången mor vid hemkomsten finner sitt barn dött; dessutom lida de egna barnen obeskrifligt deraf, att mödrarna utom sitt eget, tillika amma icke sällan tre fremmande Findelhus barn. Vinsten talar här ett högre språk än naturen hos dessa mödrar.⁵⁵

⁵⁴ 'Ruununtyttö', *Inkeri* 9.12.1908. Sen.ekon.dep. prot. 19.12.1873, f. 1277–1278, RA.

⁵⁵ Provinsialläkaren i Viborg, berättelse för 1857, medicinalstyrelsen I Eba 33, upprepat 1858–1859, Eba 33–34, RA. Provinsialläkaren uppgav att befolkningen i

Karelska Näset, särskilt de socknar som tog hittebarn, var ett område med exceptionellt hög spädbarnsdödlighet och det är uppenbart att detta har ett samband med hittebarnshanteringen, men det är inte helt klart genom vilka mekanismer. Man har antagit att inlämningen av barn i hittebarnshusen ökade överlevnadschanserna hos de kvarvarande barnen i den avgivande familjen. För dem som tog fosterbarn förhöll det sig sannolikt tvärtom. Modersmjölken räckte inte till för flera barn – det är möjligt för välnärda mödrar som inte utför tungt arbete att amma flera barn, men detta gällde inte 1800-talets bond- eller inhyssingskvinnor. Flera iakttagare uppger att kvinnorna hade flera fosterbarn, en del ansåg att hittebarnen, för vilka mödrarna fick betalt och vilkas skötsel övervakades, fick bättre vård (s. 431-432, 435, 437), men det är minst lika sannolikt eller sannolikare att de blev lidande eftersom det var lätt att ersätta dem med nya fosterbarn. Däremot är det sannolikt att för tidig avvänjning av egna barn och övergång till artificiell föda höjde mortaliteten.⁵⁶

De prosterier där amningssocknarna ingick hörde vid sidan av Österbotten till de områden där spädbarnsdödligheten var högst i Finland i mitten av 1800-talet (1841–1865). I motsats till vad fallet var i Österbotten och så gott som hela Finland hade den på Näset stigit sedan början av seklet.⁵⁷ Nedgången i Österbotten berodde på att amning blev vanligare, medan ökningen på Näset paradoxalt nog synbarligen berodde på samma omständighet. Lithell har special-studerat Rautus på 1840-talet. Socknen uppvisar jämfört med hennes andra fallstudier i Sverige och Finland en exceptionellt hög spädbarnsdödlighet som hon fr.a. tillskriver usla materiella förhållanden.⁵⁸

Rautus minskat med 140 personer; socknens befolkning minskade enligt folkmängdstabellerna 1830–1845 med nästan 400 personer varefter den var konstant fram till 1860, varefter den åter började växa. Motsvarande iakttagelser hos Ahlqvist, s. 25 och Tallqvist o. Törneros, s. 381.

⁵⁶ Hunecke, s. 121. Fuchs, s. 190, 216–217, 220–222.

⁵⁷ Oiva Turpeinen, 'Infant Mortality in Finland 1749-1865', *SEHR* 1979, s. 11, 18.

⁵⁸ Ulla-Britt Lithell, 'Infant Mortality Rate and its Relation to Living Conditions in the Past', *Scandinavian Journal of History* 1981, s. 297–315 och 'Poverty and Marital Fertility: A Low Standard of Living as a Determinant of a Low Level of Marital Fertility and a High Infant Mortality', *Meddelanden från Familjehistoriska*

Näset hörde inte till de mest välmående områdena i Finland, men man bör akta sig för att helt acceptera den traditionella svartmålningen av de agrara förhållandena och donationsgodsen; befolkningen hade vidare tillgång till andra inkomstkällor. Intressantare i detta sammanhang är dock att spädbarnsdödligheten började stiga och samtidigt ändrade karaktär på 1830-talet, d.v.s. den tidpunkt då amningen som binäring vann insteg. Enligt Lithells kriterier började den påminna om spädbarnsdödligheten i områden som inte praktiserade amning (t.ex. Österbotten), vilket hon förklarar med donationsgodsens dagsverken och en ökad, rent av exceptionell fattigdom ("starvation"), faktorer som sammantagna förhindrade amning och en god barnavård.

Detta är inte platsen för en ingående demografisk analys, men det förefaller som om de faktorer Lithell iakttagit (den höga och 1830–1849 höjda dödligheten, den höga dödligheten i åldersbandet 1–6 månader och förändringen i spädbarnsdödlighetens säsongvariationer) till stor del kan förklaras med inflytande från amningen som binäring – man ammade, men alla barn blev lidande genom resorna till Petersburg och genom att modersmjölken inte räckte. Eftersom olika källor uppger att det var de fattigaste som tog hittebarn, kunde detta vara en bidragande förklaring till den höga spädbarnsdödligheten i inhysingsfamiljerna. Likaså förefaller det sannolikt att vanan att amma fosterbarn så länge som möjligt kan förklara undersökningspopulationens långa födelseintervaller också i de fall då det egna barnet dog.⁵⁹

Inom den ryska lutherska kyrkan var man i mitten av seklet på samma sätt som i Finland oroad över den höga barndödligheten i Inger-

projektet, Historiska institutionen, Uppsala universitet 3 (1981), s. 1-29. Sammanfattade i *Breast-feeding and Reproduction. Studies in Marital Fertility and Infant Mortality in 19th Century Finland and Sweden*, Studia Historica Upsaliensia 120, Uppsala 1981.

⁵⁹ Lithell påvisar även faktorer som tyder på dåligt näringsstillstånd (dödfödslar, dödsfall vid graviditeter och födslar). Hon nämner att amning av hittebarn kan ha inverkat, men har, trots att hon generellt betonar att spädbarnsdödligheten är en dålig indikator på materiell standard, skjutit denna möjlighet åt sidan och använder försörjningsläget som huvudförklaring – synbarligen p.g.a. att hon inte påträffat hittebarnen i kyrkböckerna. Detta förklaras givetvis av att de var ortodoxa och att det hade varit ett grovt tjänstefel av en luthersk präst att befatta sig med dem.

manland, som bl.a. tillskrevs vanan att ta hittebarn. Andra iakttagare var åter benägna att se den höga dödligheten i hittebarnshuset i Petersburg, jämfört med motsvarande inrättning i Moskva, som en följd av att den omgivande befolkningen, främst finnarna, som levererade ammorna levde i så torftiga och eländiga förhållanden.⁶⁰

I två långa skrivelser vände sig Samson till Findelhusets chef Maxim Zeimern och försökte övertyga denne om att utackorderingssystemet måste ändras. Han påpekade att styrelsen redan insett dess skadlighet, vilket framgick av att kejsarens egna bönder och apanagebönderna förbjudits att ta emot hittebarn, ett exempel som följts av en del godsägare. Samson hävdade att böndernas egna barn blev lidande eftersom mödrarna tog bäst hand om de barn för vilka de fick pengar. Eftersom modersmjölken inte räckte till, grep man till annan föda, vilket innebar att dödligheten blev mycket hög. Dessutom verkade systemet upplösande på familjerna, kvinnorna lade sig på sina stadsresor till med seder som inte passade deras stånd och männen började dricka. Slutresultatet var att de enorma summor som lades ut var mer eller mindre bortkastade. Samson förespråkade i stället att barnen skulle skötas i Findelhuset under läkarvård med moderna uppfödningmetoder som skulle göra utplaceringen onödig.

Samson påpekade att en ändring var nödvändig eftersom godsägarna annars skulle förbjuda sina livegna att ta hittebarn. För att ge eftertryck åt argumenten hänvisade han till synpunkter som han inhämtat bland godsägare. En hade sett sig tvungen att sälja sitt gods i Tsarskoje Selo-trakten på grund av att det ständigt förlorat i värde till följd av den enorma dödligheten bland bönderna. En annan godsägare, som strängt förbjudit sina bönder att ta hittebarn, var upprörd över att hittebarnshuset och dess läkare accepterade den affärsverksamhet med människoliv som pågick. Likaså ansåg han att det var de fattigaste bönderna som tog hittebarn, medan de mera välbärgade avstod på eget initiativ. Han fann det upprörande att läkarna tillät att

⁶⁰ E. H. Busch, *Ergänzungen der Materialien zur Geschichte und Statistik des Kirchen- und Schulwesens der Ev.-Luth. Gemeinde in Russland*, St. Petersburg & Leipzig 1867, s. 159–167. Kohl I, s. 314–315. Även Peter von Köppen, *Erklärender Text zu der ethnographischen Atlas des St. Petersburger Gouvernements*, St. Petersburg 1867, s. 99–100. Mortalitetsskillnaderna förklaras dock främst av annorlunda praxis i fråga om mottagandet, se Ransel, *Mothers of Misery*, s. 180–189.

barn placerades hos familjer där en mängd barn tidigare dött, sålunda hade en av hans bondfamiljer före förbudet fått 16 barn som alla dött, familjen hade bara sökt ett nytt då det tidigare dog.

Samson motsatte sig hela utackorderingssystemet och frågade retoriskt om det i Ryssland fanns ett enda stånd, inberäknat militär- och ämbetsmannaståndet, för vilket småbarn man använde så mycket pengar som för dessa frukter av last och liderlighet. Samson föreslog att systemet åtminstone borde reformeras så att man skulle ge bara ett barn åt en bondfamilj och att detta skulle inskrivas i familjen – därmed skulle barnets framtid vara klar och fosterfamiljen ha ett intresse av hålla det vid liv. Dessutom skulle godsägaren bli övertygad om att systemet inte var till skada för honom.

Samsons skrivelser hade inte lett till resultat; även om Zeimern medgett olägenheterna hade han sett dem som ett nödvändigt ont. Samson försökte därför uppnå ett förbud för kronobönder att ta emot hittebarn eftersom han ansåg att endast förbud som gjorde slut på tillgången på fostermödrar kunde förmå Findelhuset att se över ett system som krävde så många människooffer. Ett dylikt förbud utfärdades, men det blev kortvarigt; när emancipationen av samtliga kategorier av bönder slutförts 1867 kunde tidigare apanage- och kronobönder åter ta emot hittebarn.

När Samson sände avskrifter av sina skrivelser till greve Berg var han ute för att uppnå ett förbud i Finland. Han påpekade att förhållandena var likartade i storfurstendömet. Han hade fått uppgifter av donationsgodsägaren general Fredricksz, som beklagat sig över att regeringen tolererade ofoget och att donatorierna i Viborgs län inte, såsom godsägarna i Ingermanland, kunde förbjuda sina fria bönder att ta emot hittebarn. Förhållandena var t.o.m. värre i Finland eftersom det finländska distriktet saknade eget lasarett.⁶¹

Nu reagerade generalguvernören och inbegärde ett utlåtande från länsstyrelsen i Viborg. Guvernören ville ha ett förbud mot att hittebarn överlämnades till bondkvinnor i Finland eftersom han var över-

⁶¹ Samson t. Berg 26. o. 29.10.1856 med avskrifter av skrivelserna t. Zeimern 1.10. o. 25.10.1856, GGK 104.

tygad om att hanteringen utövade ett "högst menligt inflytande på allmogens husliga förhållanden", främst i tre avseenden:

1. att venerisk smitta blifvit i landsorten utspridd, dels sålunda att dibarn varit dermed behäftade och meddelat smittan åt sina ammor samt dels derigenom, att ammorna smittat barnen;
2. att ogifta qvinnor icke blott visat benägenhet utan till och med sökt tillfälle till otukt, för att blifva hafvande och sålunda användbara till ammor, och
3. att de qvinnor, till hvilka hittebarn blifvit öfverlemnade, för att icke gå förlustiga den dermed förenade penninge inkomst, företrädesvis med omsorg omfattat hittebarnens vårdande samt derunder försummat och vårdslösat vården om sina egna barn.⁶²

Generalguvernören krävde på basen av dessa uppgifter ett slut på utplaceringen av hittebarn i Finland. Zeimern försvarade Findelhuset genom att understryka att det finländska distriktet inrättats på begäran av bondkvinnor i området och på grund av bristen på ammor. Han konstaterade att anklagelserna inte vilade på statistisk grund och att Findelhusets egna undersökningar visat att dödligheten i byar med hittebarn stod på samma nivå som i byar utan hittebarn. Könssjukdomar kunde inte vara något större problem eftersom barnen genomgick noggrann läkarundersökning innan de skickades ut. Zeimern ville inte sätta tilltro till påståendena att kvinnor prostituerade sig eller att mödrar försummade sina egna barn. Han ansåg dock att avstånden, de besvärliga resorna, särskilt vintertid, samt kostnaderna skapade problem i Finland, liksom även svårigheter rörande språk och religionsundervisning, bl.a. bristen på ortodoxa kyrkor. Findelhuset beslöt hösten 1857 att inte definitivt avgöra frågan om det finländska distriktet förrän man öppnat nya distrikt i Novgorodska och Pskovska governmenten.⁶³

Greve Berg nöjde sig inte med undvikande svar, utan förnyade,

⁶² Länsstyrelsen t. Berg 20.1.1857, GGK 104. Misskötsel av egna barn, nämndes även av Ahlqvist, s. 24 och *Suometar* 6.6.1856.

⁶³ Berg t. ministerstatssekreteraren 5.2.1857, kejsarens kanslis IV avd. t. ministerstatssekreteraren, jan. 1858, StS 31/1859. Ransel, *Mothers of Misery*, s. 195–196. Findelhusets motsträvighet förklaras av att finländska distriktet tog emot förhållandevis många nya barn, Ta ra pygin, tab. vid s. 38.

Bergs yttrande citerades långt senare i *Enciklopedičeskij slovar's* artikel om hittebarnshus, bd 13, s. 277. Sannolikheten att kvinnor skulle ha prostituerat sig uttryckligen för att bli ammor eller fostermödrar förefaller inte särskilt stor, men motsvarande hävdades om soldathustrur som ofta levde i svåra förhållanden, jfr Ransel, *Mothers of Misery*, s. 156.

efter att ha begärt ytterligare uppgifter från Viborg, sitt krav. I början av 1859 uppgav Findelhusets förmyndarkollegium att man fått utökade anslag och gick med på att upphöra med att sända barn till Finland. Det finländska distriktet skulle dock t.v. bestå tills bröst-uppfödningen av barnen upphört och dessa småningom kunde överföras till andra trakter. Berg hade uppenbarligen fått nog av att ärendet drog ut på tiden och meddelade att han gick med på att barnen fick stanna så länge de amrades, men endast på villkor att överflyttningen därefter skedde utan dröjsmål, att ett strängt förbud mot utplacering i Finland utfärdades och att benämningen "finländska distriktet" avskaffades. Findelhusets förmyndarkollegium fick finna sig. Efter nära tre års ansträngningar kunde generalguvernören slutligen i oktober 1859 underrätta senaten och länsstyrelsen om att Findelhuset skulle upphöra med utplaceringen av barn i Finland.⁶⁴

Rekryteringsområdet för ammor fortsatte dock att expandera söderut så att de båda hittebarnshusens fosterdistrikt möttes i Tverska guvernementet. I slutet av seklet hade Findelhuset över tjugo distrikt. Även om utplaceringen av fosterbarn i Finland borde ha upphört 1859 finns det dock spridda uppgifter om att dylikt skulle ha förekommit även senare.⁶⁵

Ett av problemen med utackordningen av hittebarn var spridningen av sjukdomar, fränsett vanliga barnsjukdomar blev veneriska sjukdomar ett problem. Senast på 1700-talet konstaterade flera av de stora hittebarnshusen i Europa att syfilis spreds, vanligen från hittebarn som fötts med sjukdomen till ammorna och sedan vidare till ammans egna barn och familj, men ibland även från ammorna. Faktum var välkänt från andra länder, bl.a. redan för Porthan, men från Findelhusets sida bestred man envist att sådant kunde förekomma.⁶⁶

⁶⁴ Berg t. länsstyrelsen i Viborg 7.2.1858, länsstyrelsen t. Berg 17.2.1858, Berg t. ministerstatssekreteraren 12.2.1859, GGK 104. Kejsarens kanslis IV avd. t. ministerstatssekreteraren 13.1.1859, StS 31/1859. Berg t. länsstyrelsen 20.10.1859, GGK 104, och t. senaten 20.10.1859, BD 565/53 1859. Ransel, *Mothers of Misery*, s. 196.

⁶⁵ Ransel, *Mothers of Misery*, s. 223–227. Karste-Liikkanen, s. 92.

⁶⁶ Robins, s. 32. Mc Clure, s. 92–93, 104, 211. Hufton, s. 342, 345. Fuchs, s. 130–131, 135–136. Hunecke, s. 50. Porthan, Bihang, s. 146, 155–156.

Frågan om storfurstendömet medicinska autonomi hade utgjort en svårighet då amningsdistriktet i Finland upprättades och det var också från medicinskt håll som den mest konsekventa kritiken framfördes; den tog i mycket hög grad fasta på att hittebarnshanteringen spred syfilis. Findelhusets läkare var de första läkarna som utposterades på landsbygden i Petersburgska governmentet och en del godsägare hade beklagat sig över att hittebarnshanteringen spred sjukdomar, men provinsialläkarna i Finland var synbarligen de första läkarna som fäste uppmärksamhet vid frågan. Under polemiken om det finländska distriktet underströk Findelhuset, möjligen för att motverka eventuella reaktioner på annat håll, att man upphörde att placera barn i Finland enbart för att nya områden öppnats och ingalunda därför att barnen spred syfilis i Finland samt betonade ytterligare att barnen undersöktes och sjuka barn behandlades i Findelhuset med nyinförda vårdmetoder tills de blev friska.⁶⁷

Redan år 1843, i samband med frågan om vilka pass ammorna skulle ha, uppgav emellertid guvernören i Viborgs län efter att ha hört kronofogden och länsmannen att "en bedröflig erfarenhet har visat, att den veneriska smitta, som tid efter annan yppat sig och blifvit kringspridd uti Rautus socken, blifvit dit införd af qvinnor, hvilka, under förevändning att ifrån Hittebarns huset afhemta barn till uppfostran, begifvit sig till och någon tid vistats i S:t Petersburg."⁶⁸

Medicinalverkets generaldirektör påpekade 1845 för senaten att antalet veneriska fall fördubblats på kurhusen mellan 1834 och 1843. Som en orsak bland flera andra uppgav han att smittan infördes från Ryssland av arbetsvandrare och ammor med hittebarn. Han föreslog att dessa, liksom en del andra grupper, skulle förpliktigas att låta besiktiga sig genast vid hemkomsten, men i det kejsrerliga brev som utfärdades 1847 nämndes ammorna inte, även om brevet stadgade att arbetsfolk och lanthandlare som kom till Finland från Ryssland skulle låta besiktiga sig.⁶⁹

Under de följande åren inrapporterade provinsialläkarna i Viborgs och Kexholms distrikt regelbundet venerisk smitta förorsakad av hit-

⁶⁷ Armfelt t. Berg 6.7.1859, Berg t. Armfelt 30.7.1859, GGK 104.

⁶⁸ Stewen t. generalguvernören 25.10.1843, GGK 104.

⁶⁹ C. von Haartman t. senaten 24.2.1845, BD 8/397 1845. *Kejs. bref* 15.12.1847.

tebarnstrafiken. George De Besche i Viborgs distrikt uppgav att smittan i Rautus berodde på sockenbornas vana att "antage så kallade Krono eller Hittebarn ifrån St. Petersburg i vård och kost, hvarföre äfven oftast qvinnor derstädes finnas med Veneriska sår å brösten och yttre mundelarne behäftade".⁷⁰ Liknande rapporter upprepades under de följande åren, men i början av 1850-talet inrapporterades endast få fall, även om t.ex. provinsialläkaren i Kexholm 1851 meddelade att ett syfilitiskt hittebarn från Sakkola återsänts till Ryssland. År 1855 uppgav provinsialläkaren åter att det faktum att Sakkola som den enda av socknarna i Kexholms distrikt varit hemsökt av smittan berodde på att hittebarnen "ganska ofta" var födda med sjukdomen.⁷¹ Klagomålen över venerisk smitta fortsatte, t.o.m. i tidningarna som i en rapport från Sakkola:

Terweyden tila on, Jumalan kiitos, hywä; waan yksi paha tauti ei täältä koskaan lakkaa, nim. ranska (ransuusi, kuppa, pitali), jota waimot kulettawat Pietarista kruunun lapsien kanssa, joita pitäjässämme löytyy tuhannen, ehkä enemmänki elätettävänä. Usea waimo pitää 4 ja 5 lasta, ja jokaisesta saadaan 1 1/2 rup.hop. kuukaudelta. Tästä ammatista on waan paha tauti hyötynä ja oma in lasten näiwettyminen ja surkeus kaupantekeisinä.⁷²

Hittebarnshusen försvarade sig mot anklagelser för att sprida syfilis, men vidtog effektivare åtgärder för att isolera sjuka barn, i Petersburg fr.o.m 1873, varefter en serie undersökningar från av zemstvoläkare tvingade fram ytterligare åtgärder i slutet av seklet.⁷³

När hittebarnen placerades hos finskspråkiga fosterföräldrar kom de, i den mån de överlevde, att uppfostras som barn i huset. Slutresultatet kunde bli ganska märkliga levnadslopp:

Christ, Heide, Jude, Mongole, Russe, Pole, was es sei, es wird griechisch von Popen getauft und in die rechtläubige Kirche aufgenommen, nach 6 Wochen auf's Land geschickt, wo es in den ersten 6 Jahren seiner Kindheit zum finnischen Bauerjungen gemacht wird, sich finnisch kleidet, finnisch sprechen und denken lernt, bis man dann

⁷⁰ Berättelse för 1846, medicinalstyrelsen I Eba 21, RA.

⁷¹ Berättelser 1848–1855, medicinalstyrelsen I Eba 24–30, RA.

⁷² *Suometar* 6.6.1856.

⁷³ Ransel, *Mothers of Misery*, s. 278–289.

vom sechsten Jahre an auf diesen finnischen Grund westeuropäische, französische, russische, deutsche Sitten gepflanzt, und bis dann weiterhin nach beendigter Schule sich das Leben selber seine Leute aus der Menge hervorsucht, das Fürstenkind zum Stiefelputzer, den Bauernsohn zum Künstler und den Sklavensprössling zum mächtigen Beamten erhebt.⁷⁴

Kohls tankar om Findelhusets socialt egaliserande funktion var överdrivna och vid den tid då han skrev avskaffades de speciella skolorna för hittebarn, men det är uppenbart att en stor del av barnen uppfostrades finskt, i synnerhet då de efter 1837 tillbringade hela sin ungdom på landet. Det var en fråga som småningom började bekymra Findelhusets ledning.

Findelhusets hänvisning till svårigheter i fråga om språk och religion i samband med konflikten rörande indragningen av det finländska distriktet 1858 var ett tidigt uttryck för oro över effekterna av att en så stor del av hittebarnen placerades hos den finskspråkiga befolkningen i huvudstadens omgivning. Avsikten var att barnen skulle växa upp till ortodoxa ryssar och man ville t.ex. inte placera ut barn bland raskolnikerna, de gammaltroende. I den helfinska omgivningen i Ingermanland och Finland lärde sig hittebarnen inte ens sina namn på ryska utan kallade sig Pekka eller Peko i stället för Petr. Dessutom uppstod svårigheter med övervakningen eftersom det fanns byar där ingen kunde – eller ville medge att den kunde – ryska och då var det omöjligt för inspektörerna att upptäcka eventuella missbruk. Man var dock inte beredd att tolerera en förfinskning av hittebarnen, utan 1866 utfärdades en bestämmelse om att barn som inte kunde ryska eller åtminstone sina böner på ryska vid fjorton års ålder skulle tas ifrån fosterföräldrarna och placeras i ryska byar, vilket ledde till hjärtskärande scener då barnen skildes från sina fosterföräldrar. De ryska byarna var däremot ofta intresserade av denna gratis arbetskraft. Från 1880-talet gick man in för att minska utplaceringen bland finskspråkiga (liksom även bland tverkarelare) och för att bygga ryska skolor. De första tjugo ryska byskolorna för hittebarn inrättades redan 1864. Huruvida politiken hade stor effekt är en annan fråga; traditionsmaterial som går tillbaka till sekelskiftet omtalar att hitte-

⁷⁴ Kohl I, s. 318–319.

barnen talade samma dialekt som fosterföräldrarna och ofta inte kunde ryska även om de gick i ortodox kyrka.⁷⁵

Frågeställningarna rörande språk och särskilt religion har en parallell i Irland där hittebarnshusen medvetet gick in för att göra barnen till protestanter och försökte minimera antalet katolska fostermödrar samt avskära barnen från kontakter till föräldrar, släktingar och påviska inflytelser, bl.a. genom att använda protestantiska ammor, tidigt återföra barnen till hittebarnshusen och utväxla barn mellan husen. Trots de hårdhänta metoderna och den intensiva religionsundervisningen blev slutresultatet inte alltid det önskade. Ifall metoderna resulterade i protestantiska och angliciserade barn, blev dessa åter mer eller mindre ostraciserade av irländarna.⁷⁶

Hurdan var då hittebarnets värld? Redan det faktum att de betraktades som oäkta, fick växa upp i en känsla av att vara övergivna, att de mer eller mindre utgjorde en vara och att de ibland slets mellan två kulturer som i Ingermanland och på Irland tyder på att det inte kan ha varit lätt att vara hittebarn. Dessutom fick barnen uppleva en grundläggande brist på kontinuitet i sina moders- och människorelationer under sina första år samt flera potentiellt traumatiska förflyttningar under sitt liv, först från landsbygden och en familj som de lärt sig att betrakta som sin egen tillbaka till hittebarnshuset och från dettas anstaltsatmosfär till världen utanför. En översikt betecknar hittebarnshus-barn som "ett allmänt brukligt okvädningsord i hela den civiliserade världen" och Mr Allworthys hushållerska ville inte ens betrakta ett hittebarn som en medmänniska. Finskt traditionsmaterial uppger att hittebarnen i Ingermanland var föraktade och reagerade med ett trotsigt uppträdande. Finnarna var å andra sidan noga med att framhäva att de inte gav sina barn till hittebarnshuset, utan att det var fattiga ryssar som gjorde det. I Frankrike betraktades hittebarnen som illegitima och ansågs ha ärvt sina mödrars dåliga egen-

⁷⁵ Ransel, *Mothers of Misery*, s. 219, 225–230. August von Haxthausen, *Studien über die innern Zustände, das Volksleben und insbesondere die ländliche Einrichtungen Russlands II*, Hannover 1847, s. 560. Amburger, s. 443. Karste-Liikkanen, s. 91. Folkloristiska institutionen vid Turun yliopisto, band Tku 64/37, 68/171, 68/377, 68/401, Åbo.

⁷⁶ Robins, s. 12, 17, 19, 28, 38–42, 48–52, 55.

skaper, varför de betraktades som potentiellt omoraliska, avvikande, kriminella och efterblivna, kort sagt som parias. Å andra sidan var det en allmän, förvisso något romantiserad, uppfattning att många hittebarn var resultat av ståndspersoners försyndelser.⁷⁷

En möjlighet att få en närmare inblick i kronobarnens och deras vårdares värld erbjuder folkdiktningen, även om det är svårt att särskilja den kulturella sfär där folkdiktningen uppstår och traderas från de specifika individuella upplevelsorna hos dem som sjunger den. Sålunda har folkdiktningens generella temata om föräldralöshet, övergivande och moderslängtan i vissa dikter applicerats på en specifik grupp som faktiskt var övergiven, d.v.s. hittebarnen.

Det finns tre slag av dikter om kronobarn, av vilka två endast påträffats i Sakkola och Rautus, alltså området för det finländska distriktet. På ett för folkdiktningen ganska unikt sätt kan dessa alltså rätt exakt dateras och knyts till bestämda förhållanden. Den ena är en vaggsång till ett kronobarn och har upptecknats i Rautus 1854; den har använts för kronobarn, men består av äldre lyriska motiv som kombinerats för ändamålet. Den andra finns i två varianter från Sakkola (båda upptecknade 1848) och skildrar hur en kvinna avhämtar ett barn från Findelhuset och oförklarligt vid hemkomsten får stryk av sin man – måhända hyste denne samma uppfattning som Samson och länets guvernör om hanteringens faror för sedligheten (s. 444). I den andra varianten finns ytterligare en skildring av läkarundersökningen: ”Ku tohturi torruu/Sekä nänttät näppilöivät”.⁷⁸

I den tredje dikten, som inte upptecknats i Finland, men i femton varianter från olika delar av Ingermanland från åren 1847–1914, är perspektivet hittebarnets som begrundar sitt ursprung och öde (s. 444.)⁷⁹ Dikterna bygger på några starka motiv. Ett är att barnet är

⁷⁷ Mc Clure, s. 241–244. Fuchs, s. 30, 235, 271–275. Ivar Svensson, *Om dibarn och deras mödrar i fattigvårdshänseende*, Fattigvård och folkförsäkring 6, Stockholm 1906, s. 5. Folkloristiska institutionen vid Turun yliopisto, band Tku 68/158, 68/377. ’Ruununtyttö’, *Inkeri* 25.11.1908.

⁷⁸ *Suomen Kansan Vanhat Runot (SKVR)* XIII:1 1495–1496 och XIII:2 5339. Jag är Senni Timonen tacksam för hjälp med att identifiera och tolka dikterna.

⁷⁹ *SKVR* III:2 2294 (Soikkola), IV:1 51 (Venjoki), 898 (Kaprio-Tyris), 1044 och 1097 (Moloskovits-Tyris), 1496 (Hevaa), IV:2 1581 och 2164 (Serebetta), IV:3 2806 och 2850 (Moloskovits), 3788 (Koprina), 3972 (Spankkova), V:2 476 (Vuoles), 1232 (Lempaala), 1233 (Vuoles).

Saakaa lapset laulamaha,
 Akat käymään kylälle
 Sekä karjat kulkemaan
 Pitkin tietä Pietarii,
 Rutkuttaa ruunun kartanoo.
 Kivi katu kaunis käyvä
 Sorja soutukka käessä,
 Silta sievä käyväksin.
 Katson me kasakan lasta
 Sotamiehen souattelen.
 Yö ämä yöllä lyöpi,
 Pomosniekka potkasoo
 Sekä maistaa matammi.
 Tulloot huolella hopiat
 Vaset tulloot vaivan kansa.
 Ku tulen kohta kottii
 Ukko vaikos vastassain
 Tulloo tuolta tukkihein,
 Kolahuttaa korvallein
 Rahastain sain raukka
 Tuli kuppi kulman päälle,
 Sinimarja silm[än] päälle.

Linna kätky miun emmoini,
 Hylkäs hyvän tyttäreini
 Linnan paljaalle panelille,
 Linnan kaijalle kaulle.

Tuost' tul' soria Suomen neito
 Sekä vesselä venakko,
 Pani hän poimen polleheini,
 Sito silkkiriepuheini,
 Korjas lapsen armottoman,
 Vei hän kottii kuluttammaa.
 Syötti, juotti, niinku omän,
 Otti ijäks' kaikekseni,
 Omisti hän omakseini.
 Käi hän kruunun herralleini
 Lapsen nimmee kirjuttamass'.

"Sie, miun marja mammaseini
 Miks' jätit lapsen armottomaks
 Sekä osan onnettomaks?"

Dikten 'Pietarissa käynti' upptecknad i Sakkola 1848 av Reinholm (SKVR XIII:1 1495) samt 'Hittebarnets sång' i Kapitalina Vasiljevnas version, upptecknad i Moloskovits 1901 (SKVR IV:3 2806).

från staden ("linnan tyttö"), ett soldatbarn ("soltatin vunnukka, maalla matrosin penikka"), ett ryssbarn ("vetelen venakon poika") och övergivits. Barnet ser sin mor som en hora: "Voi tuo huora minun emoni"; "Hiien huora"; "huora-kurva"; "linnan litsi"; "linnan kätky"; "linnan hötkö", som övergett sitt barn på gatan: "Piennä heitti miun emoni"; "hylkäsi hyvä emoni"; "heitti linnan kaijalle kaulle, uhkealle [Uuen linnan, leviälle] uulitsalle"; "paljahan panelin päälle"; "ruunun suuren portin alle".

Sedan beskrivs hur barnet hittas av polisen ("linnan miehet"; "Ruunu kohta korjaeel") eller räddas av kvinnor av olika nationaliteter: "Puuttu sorja Suomalainen/Sekä vesselä Venakko,/Iloisampi Inkeroinen" som för barnet till Findelhuset ("lapsi kartanoon"). Följande skede är att fostermodern tar hand om barnet, tvättar och klär

det. I en del av varianterna finns ytterligare ett lyckligt slut där fosterföräldrarna tar barnet till sig, d.v.s. adopterar det, "skriver in det på sig hos kronans herrar", men i flera varianter klagar barnet över att det överhuvudtaget blivit fött.

Findelhusets amningsdistrikt i Ingermanland och Finland utgjorde en del av relationerna mellan metropol och omland. Utackorderingen var en nödvändighet ända fram till framstegen i barnuppfostrings teknolog i slutet av 1800-talet. Verksamheten var humanitärt betingad, men resulterade i en massdöd av hitte- och fosterbarn. Barnen blev en vara, amningen och uppfostringen en binäring inom storstadens influensfält. Slutresultatet vittnade om en enorm felberäkning av filantroper och socialreformatorer: "hwad mordisk wärkan en willfarande wälmening åstadkommit!" som Porthan uttryckte saken.

Även om Petersburgs influensfält under 1800-talet sträckte sig långt in i Finland kolliderade denna form av influens med storfurstendömet autonomi och Findelhusets finländska distrikt ägde bestånd endast i knappt tjugo år. Generalguvernören slog patriarkaliskt vakt om sitt revir; Findelhuset må ha varit kejsarligt, men det fick inte smitta ned eller korrumpa de undersåtar som anförtrotts generalguvernören och lydde under ett separat medicinalverk. Genom sitt ingripande fastställde generalguvernören också gränsen mellan de germanska och romanska hittebarnssystemen längs storfurstendömet gräns på Karelska Näset – en något speciell aspekt av Finlands läge mellan öst och väst.